

ПАНТЕЛИЈА ЈОВОВИЋ

ЦРНОГОРСКИ ПОЛИТИЧАРИ

— ПОРТРЕТИ —

АНДРИЈА РАДОВИЋ, ВОЈВОДА БОЖО ПЕТРОВИЋ, ГАВРИЛО
ЦЕРОВИЋ, ВОЈВОДА ГАВРО ВУКОВИЋ, ВОЈВОДА ЂУРО
ПЕТРОВИЋ, ИВО ПАВИЋЕВИЋ, ЈАНКО ВУКОТИЋ, ЈАНКО
СПАСОЈЕВИЋ, ЈОВАН ЂОКОВИЋ, ЈОВАН ПЛАМЕНАЦ,
ЛАЗАР МИЈУШКОВИЋ, Д-р ЛАЗО ТОМАНОВИЋ, ЉУБО
БАКИЋ, МАРКО ДАКОВИЋ, МАРКО ЂУКАНО-
ВИЋ, МАРКО РАДУЛОВИЋ, МАРКО ЦЕМО-
ВИЋ, МИЛОСАВ РАЈИЧЕВИЋ, МИРКО МИ-
ЈУШКОВИЋ, МИТАР МАРТИНОВИЋ,
МИХАИЛО ИВАНОВИЋ, НИКОЛА
НОВАКОВИЋ - ЗУБЕР, ПЕТАР
ПЛАМЕНАЦ, РАДОМИР ВЕ-
ШОВИЋ, РИСТО ЈОЈИЋ,
САВО П. ВУЛЕТИЋ,
Д-р СЕКУЛА ДРЉЕ-
ВИЋ, СПАСОЈЕ
ПИЛЕТИЋ, ТО-
ДОР БОЖО-
ВИЋ и Т.
ОРАО-
ВАЦ

ЦЕНА 10 ДИНАРА

1 9 2 4
ШТАМПАРИЈА „ВРЕМЕ“ А. Д.
БЕОГРАД

ПРЕДГОВОР

Слом Црне Горе 1915. и начин њеног уједињења са Србијом 1918. г. два су кобна датума у њеној историји. Први датум може се некако и правдати али овај други јесте најгрознији спомен срама и стида званичнога Београда. Голгота, коју је преживљавала Србија за време евакуације кроз албанске гудуре, ни приближно није равна оној Голготи, коју је Црна Гора преживела за време Уједињења. Но све до 1921. г. о тим нечувеним злочинима режима није се ништа знало. Црна Гора све до тада била је за нашу јавност terra incognita. До 1921 г. већ је било попаљено пет хиљада црногорских домова и ниџо, ван Црне Горе, у уједињеној Краљевини о томе није ништа знао. Тек први пут тада београдски „Балкан“ налази се побуђен да ме пошаље као свога неврочитог изасланика у Црну Гору. Први сам, дакле, ја био коме је пала у део та тешка дужност, да открије све злочине почињене после Уједињења у Црној Гори. И ја сам их открио сгављајући на коцку свој живот. Демаскирањем злочинаца, ја сам учинио да будем с бомбама и револверима нападнут и случај је хтео да останем у животу иако сам био тешко повређен. Моје извештаје о приликама у Црној Гори прештампавали су не само сви наши домаћи листови, већ и један добар део штампе у Италији, Енглеској, Француској и т. д. Ја сам Европи јасно предочио да је несрећна Црна Гора, у част и славу Уједињења, разапета на крсту.

Године 1923. један други престонички лист („Трибуна“) послао ме је поново у Црну Гору. Овом приликом у детаљима сам упознао нашу јавност о свима насиљима, која су извршена над Црном Гором и Црногорцима. Целокупна наша јавност још се налази под свежим утисцима тих мојих извештаја.

Ти моји новинарски турне-и побудили су ме да упознам нашу широм уједињену Отаџбину са политичарима Црне Горе, који су некад играли улогу, који је и данас играју и који мисле

да је и у будуће играју. У овој мојој брошури, која носи наслов **Црногорски Политичари**, портретиране су само најважније политичке личности, које су већ у животоу. О оној славној и старој црногорској гарди, која је изумрла, овде не говорим. Исто тако нисам портретирао ни неке бивше министре и садање посланике, јер нисам имао шта да кажем о њима ни у позитивном ни у негативном смислу. Такођер сам прешао и преко оних личности, које у Црној гори нису играле никакву политичку улогу док су у Италији постале министрима и т. д.

Ова моја књига је информативног карактера. Можда сам у њој што погрешно или претерао али молим да ми се то у нарочити грех не приписује, јер Латини кажу: људско је грешити, свак се може преварити.

Непоколебљиво верујући да је „негдашња Зета Црнојевић Ива једино легло српскијех сила“, ја ову књижицу издајем из љубави према Црној Гори, томе Пијемонту Српства и колевци српске државне мисли и идеје.

Издајући ову брошуру, ја се обраћам својој измученој браћи, соколећи их кроз песничка уста:

„Не губите наде у божију вољу
Све док српско сунце по Ловћену грије
На староме светом четинском пољу
Још последња искра утриула није“.

На Видов-Дан 1924 г.
у Београду

Пантелија Јововић

АНДРИЈА РАДОВИЋ

Учио је неко време гимназију на Цетињу и свршивши неколико разреда отишао је у Италију, где је као питомац пок. краља Николе свршио неку средњу војничку школу и вратио се у Црну Гору као талијански инжењерски потпоручник. По повратку у Отаџбину није ступио у војску, већ се бавио неко време инжењерским пословима без икаква успеха, што није ни чудо код његове незнатне спреме за тај посао. После је прешао у административну службу и сматран је као дворски фаворит управо као дворско чељаде. Кад се је 1902. г. оженио са рођаком владаочевом, ћерком тада моћног војводе Божа Петровића, положај му је постао још погоднији. Одмах је постао маршал двора а истовремено и помоћник министра унутрашњих дела, што је значило да је фактички министар, пошто му је таст био шеф. На том положају затекло га уставно доба.

Андрија Радовић био је јако вољен у двору због своје следеће послушности и вредноће у сваком послу, који би му се поверио. У првој уставној влади Лазара Мијушковића постао је министар финансија. И на овом положају показао је вредноћу али се је овом приликом показао, и то више но икад дотле, да је човек без икаквих идеја али ипак да је добар лаборант кад би му неко способан давао посла и у овоме га упућивао. Он је увек показивао амбициозност до болести у том смислу. Због тога а и због његовог фаворизирања у двору и држави у опште, млади школовани Црногорци, не само што га нису волели и примали у своје кругове, већ су се према њему понашали с неким презрењем, те се је сматрало као дефект прве уставне владе, што је и један Радовић у њој.

После демисије Мијушковићевог кабинета, Радовић се је потрудио да поправи свој положај код млађих људи. И ево како је успео у томе. Влада Марка Радуловића, која је дошла на управу земље после пада Мијушковићева, била је врло кратког века. Пала је због једнога релативно ситног питања. Покојни краљ Никола је хтео да именује бригадиром једног свог љубимца, човека без икакве школе али збиља угледна Црногорца, сада пок. Блажа Бошковића, и управо он га је на тај положај усмено био поставио. Влада је због тога ставила своје вето и на том питању пала. Овај случај показао је онима, који су сачињавали

Радуловићеву владу и били њени помагачи, да је незгодно што немају свога човека, који би имао везе с двором, те који би био нека веза између њих и двора. Како им се тада силно натурао у том смислу Андрија Радовић, они га, и поред свих антипатија које су гајили према њему, прибише к себи. Он је рачунао да у двору има неограничено поверење и да му још треба поверење млађих људи па да плива на површини за чим му је силно жудела амбициозно-болесна душа. Успевши у овоме, он добија мандат да састави трећи уставни кабинет. Ово је рђаво одјекнуло у читавој земљи у толико више, што до тада није имао никог уза себе. Као министар финансија у Мијушковићевом кабинету био се је кандидовао за народног посланика на неколико места и свуда пропао. Да би поправио такав свој положај у народу он се прибија млађим људима и почиње да се приказује сувише радикалан. Својим утицајем и оних које је имао у кабинету створио је тако звани *Народни Клуб* у Скупштини, који ће помагати владу и који ће бити зачетак *Народне Странке*, која се је имала напредно организовати али до чега није никад дошло. Оснивање *Народног Клуба* револтирало је Митра Мартиновића и комп. И тако су настале силне интриге у двору противу тога клуба и клубаша. Код пок. краља Николе могло се у томе успети, тим пре, што су у клубу, који је интригама био обележен као нешто противно династији, били и неки његови рођаци, уставом искључени из династије, и неки стари дворјани, који су дуго експлоатисали и владара и земљу, као Војвода Гавро Вуковић, Ђуро Церовић, Војвода Лазар Сочица и т. д.

Мало по мало, збиља, Андрија Радовић поправи свој положај код младих и интеллигентних Црногораца али му ипак рачун не изађе добар, јер изгуби поверење у двору. Једног дана у пролеће 1907. г. јави се опструкција у Скупштини т. ј. њену дворану напусти виша половина посланика услед чега кабинет Андрије Радовића мора демисионирати. Нова Томановић—Мартиновићева влада поче гонити клубаше без скрупула. Радовић је хтео да поправи свој положај у двору али је било доцкан. Тако, дакле, „четврти син“ краља Николе, како га је краљ прозвао, престаде то бити бар за оно време:

Пре но што је искрснула Бомбашка Афера неко поплаши иначе као зеца плашљивога Радовића, да ће бити због нечега притворен и он се једне ноћи баци на једна теретна кола, која су возила коже за Котор, покрије се кожама и тако прикривен пређе у Аустрију. У Боки се срео с трегерима бомби: Даковићем Ђоновићем и другима. Они су му показали бомбе, открили му план онога што ће да изведу и тражили му пара за предузеће. Радовић, не знајући за ово рације, полудео је од страха и узбуђења и бежи на Запад и стиже у Париз. Ту га је затекао позив на преки суд, јер су га похватани бомбаши компромитовали

открив њихов састанак с њим у Боки. Сада се је у њему борио страх са амбицијом и ова друга је победила, свакако под утицајем извесних људи, који су га уверавали да неће бити осуђен а да ће добити славу ако добровољно дође пред суд. Дошао је на Цетиње и просуо на суд море фраза као излив своје мегаломаније. Наравно није био крив али Митар Мартиновић и његови трабанти хтели су да буде суђен и осуђен и тако је било.

Андрија Радовић је после балканског рата амнестиран и повраћен у службу као државни саветник. На тај начин дошао је као вирилац у Скупштину, приближио се двору и био у опште сервилан и послушан као некада. Мало по мало па је опет дошао у положај, да буде „четврти син“ краља Николе. У току европског рата добијао је најделикатније мисије од краља и владе. У капитулационом кабинету постао је министар финансија а у Француској и председник владе краља Николе, бранећи га свуда од потфора. Али једног дана и он одскаче у противнички табор. После Уједињења, он је својим држањем у питању Скадра проиграо себе потпуно у Црној Гори, где, у осталом, никада није био популаран, и он је данас политички мртац. Нема изгледа да ће икада устати из мртвих и појавити се на политичку позорницу

(Београдска „Трибуна“ од 18. децембра 1924. г.)

ВОЈВОДА БОЖО ПЕТРОВИЋ

Школовао се је у Паризу и одмах по свршетку виших наука вратио се је у Отаџбину у којој је заузимао највише положаје. Од 1860. до 1871. г. т. ј. док се је родио први син краља Николе, Војвода Божо био је наследник црногорског престола као најближи рођак владаоцев. У рату 1876. и 1877. г. предводио је Црногорце и показао се као одличан војсковођа. На Берлинском Конгресу био је представник Црне Горе а после постигнутог мира именован је за председника Сената, тада највишег суда у Црној Гори. После тога дошао је за министра унутрашњих дела, па за председника Државног Савета и председника владе на ком га је положају затекао Устав од 1905 г., када је отишао у пензију и није више учествовао у државним пословима сем што је био гувернер Скадра и Малесије после окупације ових од стране Црне Горе у јуну 1915. г., на ком положају је остао до слома своје Отаџбине. Био је некада руски кандидат за бугарски престо а после тога кандидован је за гувернера Крита. Прва кандидација је пропала због тадање консталације политичке у Европи, а да постане господар Крита спречио му је краљ Никола, да се не би тиме увредио грчки народ, који је на том положају хтео имати свога човека.

Читавих деценија Војвода Божо Петровић био је таква личност у Црној Гори, да су га Црногорци ценили много више од свих осталих великана те покрајине, управо ценили су га нешто

мало ниже од владара. То му је, свакако, допринело блиско сродство с владоцем, његово поверење и послови у држави и високи положаји, који су му поверавани.

Но нема сумње, да је Војвода Божо Петровић и као човек и као државник много и лично сам допринео, да му Црногорци дају онакво уважење. Његова бистра памет и опхођење, које је било често скромно и снисходљиво, иако са оне висине на којој је био, створили су му велику љубав у народу. То се види већ и по томе, што га Црногорци и данас, после толико времена од кад није на власти и када се династија Петровића уклонила с позорнице, исто онако као некад цене и поштују. Они се према њему понашају и данас као што су се понашали онда, када му је брат од стрица био владар Црне Горе и када је он био први до владоца.

Стари, седи, и заслужни Војвода последње своје дане проводи на Цетињу као пензионер. Једина пажња, која је указана Војводи од стране меродавних у Београду, јесте та, што су му сина ангажовали за краљевог секретара. Међутим са увредама су били према њему много издашнији. Он је дочекао на заходу свога живота, да буде у својој уједињеној Отаџбини хапшен и прогањан. Он је те увреде подносио без крика и уздаха верујући за оне који га гоне, да не знају шта раде.

(Београдска „Трибуна“ од 15. децембра 1923. г.)

ГАВРИЛО ЦЕРОВИЋ

Свршио је гимназију у Београду а права апсолвирао у Загребу. По повратку у Отаџбину постављен је прво за секретара великога суда. С тога положаја дошао је за судију обласног суда па после и за председника овога. Као судија показао је способност и правичност као и ретку врлину доброг администратора. Судови, којима је он био старешина, служили су за пример.

Чим је почео уставни живот у Црној Гори, Церовић је ушао у политику као посланик свога родног краја Дробњака. У трећем уставном кабинету био је министар правде и просвете. Кад је тај кабинет оборен у пролеће 1907. г. он је отишао за председника обласног суда на Цетињу. Но како је био члан клуба Народне Странке у Скупштин, он у договору са својим друговима даје убрзо после тога оставку на државну службу у знак протеста противу Томановићевог режима и пође на одмор у своје родно место. Тамо га је затекла Бомбашка Афера. Полиција га је одмах притворила и стражарно спровела на Цетиње. Ту је био ослобођен од иследне комисије, пошто с бомбашима није имао никакву везу. Но кад се формира нарочити суд за суђење по овој афери, он би поново притворен, суђен и осуђен на дугогодишњу тамницу. У подгоричкој *Јусовачи* провео је све до 1910. г., када је помилован.

Променом режима у Црној Гори, он је враћен за председника суда. После Балканског Рата изабран је поново за посланика. У априлу 1914. г., приликом једне реконструкције владе, он долази за министра просвете и на том положају остаје све до децембра 1915. године. У његовом послу увек се је осећала вредноћа и дух доброг управљача.

После ослобођења пензионисан је а доцније постављен за окружног начелника у Никшићу, али на том положају није дуго остао. Пред изборе за Конституанту он се је декларирао као радикал и био кандидат на радикалној листи али није продро. Још је релативно млад човек те није искључена могућност да се једнога дана опет појави на политичку позорницу, пошто за собом има једну лепу прошлост ничим не упрљану.

(Београдска „Трибуна“ од 16. јануара 1924. г.)

ВОЈВОДА ГАВРО ВУКОВИЋ

Учио је гимназију и лицеј у Београду а права у Француској. Још као студент показивао се либералан и беше одлучан противник апсолутистичког режима шесдесетих година прошлога века, режима кога је онда инаугурисао Црној Гори Војвода Мирко Петровић, који за време малолетства сина му Николе, а после погибије свога брата Данила, фактички владаше Црном Гором. Данилова књагиња Даринка беше, незадовољна, напустила Црну Гору а истовремено то исто учини и архимандрит Нићифор Дучић. Њих двоје, уз припомоћ Гавра Вуковића, издадоше прву аутографисану брошуру противу ондашњег режима, која је у оно доба учинила велику сензацију.

По повратку у Отаџбину, Војвода Гавро Вуковић, и поред све борбе коју је водио противу режима, постаје интимус владаоцев и заузима високе положаје у земљи. Прво је именован за дипломатског представника у Цариграду а после тога је постао министар спољних послова, на ком је положају остао деценијама т. ј. све до 1905. год., када је Краљ Никола дао устав Црној Гори. Тада прелази у државни савет и као вирилац долази у Скупштину. У Скупштини је заузео опозициони став према првој уставној влади и стао оштро нападати њену политику. Лааар Мијушковић, председник тадање владе, бранио се је и у одбрани учинио један нетактичан гест, гест који га је срушио с положаја. Наиме активни шеф владе назвао је јавно у Скупштини Вуковићеву политику *политиком бакшиша* а његове сараднике и колеге *неваљалицима и лупежима* (стенографски записник од 5. новембра 1906. г.) У овом добоју Вуковић — Мијушковић први је однео победу, јер је круна због овога инцидента оборила Мијушковићев кабинет. Ово је можда био узрок оним доцнијим политичким теревенкама, које су много стале Црну Гору и Црногорце.

Када се 1906. г образовао у Скупштини Клуб Народне Странке њему је пришао и Војвода Гавро Вуковић. После тога је отишао у пензију и као пензионер био је крајем 1913. г. изабран за народног посланика свог родног места Лијеве Ријеке. У Скупштини је помагао владу и у тајној седници кад већ Србија беше скрахирала у децембру 1915. г., он је једини предлагао да се закључи мир са Аустријом, тражећи да се спасе, што се спасти може. Тај предлог није чинио у каквој злој намери, већ из патриотских побуда, верујући да је то једини излаз. Историјска је истина, да је и један славни Војвода Мишић нешто мало раније учинио исто такав предлог за Србију. Па ипак знало се и онда а зна се и данас, да Мишић није то предлагао у каквој рђавој намери.

О раду Војводе Вуковића из неуставног доба могло би се много говорити али не би могли бити објективни према њему, јер је тад био министар једног апсолутистичког владара кога је морао слушати. Ипак он има заслуга и то великих заслуга Његова је поглавито заслуга успостава дипломатских веза између Црне Горе и осталих европских држава. Бити министар спољних послова једне државе деценијама значи крунисати свој рад успесима и неуспесима, значи везати тесно своје име за судбину те земље. Војвода Гавро је, као и сви смртни, грешио, али ипак историја ће му дати једно место упоредо са Војводом Божом Петровићем.

Гавро Вуковић добио је војводску титулу по оцу, гласовитот војсковођи Миљану Вукову. Сада је остарио и потпуно напустно политику. По уворењима је радикал.

(Београдска „Трибуна“ од 22. децембра 1924. г.)

ВОЈВОДА ЂУРО ПЕТРОВИЋ

Учио је као паж у двору кња а Данила а доцније и књаза односно краља Николе, па је овом другом био и друг у детињству, пошто је тек нешто млађи од њега. Као владаочевом блиском рођаку и као веома напредном младом човеку рано су му повераване војничке мисије и рано је постао војнички главар. У предуставно доба мио је бригадир а после балканског рата постао је дивизијар.

Војвода Ђуро Петровић врло се је мало бавио политиком. Приликом политичких теревенки 1907. г., он је заузео један нарочити став према круни, став који га је јако популарисао у целој Црној Гори. Он је тада отворено чинио замерке владоцу поводом оних прогонстава која су вршена над такозваним клубашима. Упоредо са Војводом Божом, он је због тога пао у немилост код круне и двор је сумњиво пратио сваки његов корак.

Без протеривања може се рећи, да је Војвода Ђуро у своје време био најјачи карактер у својој Отаџбини. По карактеру он је био не само изнад свих Црногораца него изнад свих чланова

династије Петровића. Он никад није знао да пузи пред моћнима и да буде охол према малима и ситнима. Достојанствен, попут средњовековних ритера, он се је опходио и са једнима и са другима подједнако. Он је био и остао племић, прави племић по крви и манирима, племић који се рађа са урођеним племићским особинама. Хохштаплере и људе који глуме на позорници живота, он никад није трпео.

А шта тек дз се рече о његовом јунаштву. Као што је био племић тако је био и јунак, јунак који се рађа а кога средина не ствара. Још у ратовима 1876. и 1877. г., он се је показао неустрашив. У Балканском и Европском Рату добио је име гвозденога војсковође. И по јунаштву нико од Петровића није био бољи репрезентант те куће од њега.

Војвода Ђуро Петровић представља један колос какви су били они који чине плејаду Срба витезова и поштењаковића, који живише од почетка деветнајестог века до данас.

И поред свих ових особина овога великога српскога мужа, он је после ослобођења прогањан и затваран само зато, што је члан оне династије, која је свргнута са престола. Није се водило рачуна да стари Војвода није био никад оруђе те династије, да је његова њубав према народу била увек већа од љубави према владоцу. Прешло се чак и преко свих његових патриотских и војничких подвига и он је злостављан од разуздане уличке руље у моменту кад се остварише велики идеали за које се он целог свог живота борио.

Овај стари б рац и паћеник живи сада у Подгорици и то врло оскудно. Завршетак његовог живота заиста је трагичан. Но нека се теши тиме, што је судбина свих великих људи скоро подједнака.

(Београдска „Трибуна“ од 19. децембра 1924. г.)

ИВО ПАВИЋЕВИЋ

Као дечко отишао је из свога завичаја Бјелопавлића у Београд, где је, уз претрпљене тешкоће сиромашнога ђака, свршио гимназију и права. По свршетку школе остао је у Србији као адвокат. Био је неко кратко време министар унутрашњих дела у самосталној влади Љубе Стојановића (1905. г.) а после Уједињења повереник владе на Цетињу. Као истакнути радикални омладинац био је 1899. г. суђен и осуђен преким судом у Београду због Ивањданског Атентата. На преком суду се мушки држао баш онако како доликује Црногорцу. Женидба Краља Александра са Драгом Машин донела му је слободу.

Нас највише интересује његов рад као владиног повереника у Црној Гори у доба које чини најнесрећнију периоду у историји те српске покрајине.

Две су крупне грешке биле учињене из Београда према Црној Гори и Црногорцима од одласка Аустријанаца до доласка Павићевића на Цетиње. Прва грешка је била, што је дозвољено Јанку Спасојевићу да „расписује“ изборе за подгоричку скупштину а друга, што је т. зв. Извршном Одбору дата неприкосновена власт, да ради у Црној Гори шта хоће. Место Београд да је узео власт у своје руке над Црном Гором, он шаље Павићевића да замени фамозни Извршни Одбор. Без претеривања се може рећи, да је он инаугурисао режим много гори и црњи од онога кога је инаугурисао Марко Даковић и комп. Свет се чудило и лудости Ива Павићевића и лудости званичнога Београда. Државна власт просто није постајала већ је лаћарија чинила шта је хтела. За Павићевића и његовог адлатуса Видоја Мишовића велики су грешници били Марко Радуловић, Љубо Бакић и др. који су били министри краља Николе и било им је зазорно признати те мудре и савесне људе и примати од њих информације о људима и приликама у Црној Гори. М. ђутим ни Павићевић ни Мишовић нису се на Цетињу растајали са типовима као што је један Алекса Матановић, поснати *капицик делија* из црногорског доба и угоститељ аустријских официра.

Павићевић је радио по рецептима оваквих типова а не по упуштвима меродавних у Београду. Он је дао миг да се стварају некакве омладинске организације. Под фирмом „омладине“ стале су крстарити по Црној Гори банде паликућа, пљачкаша и убица, које су, под заштитом власти и са овом заједно, вршиле терор мачем и огњем без икакве одговорности. У тој такозваној „омладини“ највише је било слугу најгорих реакционара у Црној Гори и шпијуна аустријских из доба окупације. Та уличка руља, за награду од Павићевића, убијала је људе, вешала жене, палила куће, пљачкала туђе домове и т. д. Једнога дана прохтело јој се да шиканира Војводу Божа Петровића са још десетак старих истакутих Црогораца, бивших високих функционера. Фукара, која се наоружала и коју је предводио *један копилан*, покупила је под бајонетима речене Црногорце и, на очиглед власти усред дана, стрпала их у државне аутомобиле и одвезла их пут Ријеке Црнојевића, питајући их успут сваког часа где желе умрети. Неки официр на Ријечи, дознав о чему се ради, разјури фукару и пусти старе достојанственике да се врате на Цетиње.

Тако је ето Иво Павићевић управљао Црном Гором, наместив се у двору краља Николе и имитирајући владара исто онако као што чињаху пре њега ђакеље Марко Даковић и Лазар Дамњановић. Они су, на пример, наређивали да им се чини дочек приликом доласка из Подгорице на Цетиње, када су морали пуцати топови, звонити црквена звона а процесија, с митрополитом на челу, под митром и одежама, излазила им је у сусрет. Кад је Павићевић био такав као „владар“ Црне Горе онда се морамо чудити зашто сви Црногорци нису одбегли у шуму.

(Београдска „Трибуна“ од 26. јануара 1924. г.)

ЈАНКО ВУКОТИЋ

Свршио је официрску школу у Италији. По повратку у Отаџбину ступио је у тек онда организовану стојећу војску. Његова природна бистрина и сродство са владарком, тада црногорском књагињом Миленом, учинили су те се је он третирао у војсци нешто више од својих колега, јер је убрзо постао командир батаљона сталнога кадра т. ј. командант целокупне стојеће војске. То поверење он је својим радом доцније оправдао и изнео ногу пред свима црногорским официрима.

Првенство духа и војничких способности Вукотић је показао у Балканском и Европском Рату, кад је имао под командом читави један одред црногорске војске. Штета је за њега, што је стицајем прилика морао улазити у политику. У првој уставној влади био је министар војни па је и доцније у неколико махова тај положај заузимао. Приликом промене режима, после Балканског Рата, краљ је нашао за сходно да му да мандат за образовање владе. Он је саставио коалициони кабинет из радикалних фракција. Тај је кабинет, два пута реконструисан, остао на управи земље до децембра 1915. г., када је на питању евакуације демисионирао.

Јанко Вукотић је феноменално даровит војник а врло слаб политичар. Иако с малом школом, он би редак спомен оставио у свом народу као ослободилац једног дела Старе Србије, главни фактор у ослобођењу Скадра и победилац у многим окршајима с Аустријанцима до на домак Сарајева, да није показао слабост карактера у политици. Ту слабост донела му је, свакако, она ретка војничка способност. Њему као војнику била је девиза слушати претпостављенога а то не пасује у политици.

На Букурешком Миру, после Балканског Рата, Вукотић је био црногорски делегат, а пре тога водио је Црногорце на Брегалницу да се боре противу Бугара.

Јанко Вукотић је по души и срцу врло добар човек. Окретан и паметан, он зна свакад што треба а што не треба. Често је без своје кривице навукао на себе одијум гнева других. У опхођењу у опште представља нешто што добро репрезентира Црну Гору и Црногорце и умом и добрим жељама.

После ослобођења Вукотић је постављен за генерала и сада је командант једне дивизије у Сарајеву. Званични Београд тим актом није учинио услугу само Вукотићу, већ и његовој ужој Отаџбини па и нашој војсци. Вукотић као политичар овој нашој краљевини није потребан али као одличан војник он јој треба и у рату и у миру. Он је, дакле, тек сад постављен на своје право место. Црној Гори и Црногорцима тиме је учињено једно признање, да су на челу своје војске имали човека који их и данас достојно репрезентира као генерал Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. (Београдска „Трибуна“ од 20. децембра 1923. г.)

ЈАНКО СПАСОЈЕВИЋ

Свршио је призренску богословију без гимназије а после тога духовну академију и права у Русији. После свршених наука задржао се је неко време у Русији а затим је дошао у Црну Гору и ступио у државну службу при министарству финансија.

Када је почео политички покрет у Црној Гори, ступањем Устава у живот, Спасојевић је ушао у политику као посланик свога родног краја Васојевића. Приликом цепања Скупштине у три фракције, он је у почетку припао оној групи, која је помагала Томановићев режим и био је њен одлучан бранилац у Парламенту. Због тога је фаворизиран у служби и постао због тога вршилац дужности председника главне државне контроле.

Спасојевић је од стране краља Николе био особито вољен и при сусрету у двору краљ га је обично ословљавао са надимком датим му од милоште: *Берђелезе, крило од сокола!* Многи су мислили, да је духовити и проницави старац иронисао Јанка овим надимком.

Односи Спасојевића са Томановићевом владом доцније се покварише и тиме се он замери и круни. Крајем 1908. г. пређе у опозицију, што је први пут манифестовао потписом на оној декларацији посланика опозиционара, која би поднесена у Скупштини противу владе због напада цетињске жандармерије на дом опозиционог посланика, Сава П. Вулетића. После лома у Скупштини у дебати о тој декларацији, опозиција врши опструкцију па с њоме и Спасојевић. То га је стало државне службе из које је отпуштен почетком 1909. године. Велике тешкоће је имао после око тога, да му се призна право адвоцирања.

На изборима 1911. г. Спасојевић није изабран, јер га је победио владин кандидат те тако је адвоцирао све до промене режима 1913. г., када је од владе Јанка Вукотића постављен за члана великог суда. Тек тада је успео да обнови своју стару љубав с краљем Николом. Тако и на тај начин он у доба Европског Рата врши дужност обласног управитеља у Колашину и Подгорици. Но убрзо после тога морао је због болести отићи у иностранство.

Када је краљ Никола избегао у Француску тамо се је Спасојевић с њим састајао и нешто доцније постао му је министар. После тога је због једне личне ствари демисионирао и отишао у табор, који је био против краља Црне Горе. У осталом тада су се већ наговештавали резултати рата и сунце краља Николе почело се ближити западу. То није могло измаћи из ока вештоме Спасојевићу, те није никакво чудо што се је почео клањати другоме сунцу које је наваљивало са истока.

Слом централних сила затекао је Спасојевића у такозваном *Црногорском Одбору за Уједињење*, који је пред крај Рата

деловао у Швајцарској. Као такав он долази у Црну Гору одмах после повлачења Аустријанаца из ове. Он се у друштву Светозара Томића и Петра Косовића направи књазом Црне Горе и расписа изборе за подгоричку скупштину, која се је састала у новембру 1918. г. Не треба крити од историје, да се та Скупштина није састала вољом народном, већ су већином позвати у њу они које је хтео Спасојевић с дружином, да прихвате, без дискусије, резолуцију о збацивању династије Петровића и уједињењу Црне Горе са Србијом, коју је он с дружином спремио раније. Да је ово фалсификовање било потребно не би човек ни жалио али оно беше не само непотребно, већ и лудо и тенденциозно, пошто Црна Гора беше листом за уједињење. Народ у тој покрајини хтео је само да чува своју осетљивост и да ступи у заједницу с достојанством. Но Спасојевићу и дружини хтело се је да буде друкчије да би они добили кошију и регресирали се на разне начине. Општа пометеност у Србији и Црној Гори ишла им је на руку. Њега је доцније Марко Даковић избацио као исцеђен лимун не давши му да уђе у Извршни Одбор ни у делегацију, која је ишла у Београд па ни у Привремено Народно Представништво.

Рад Јанка Спасојевића на уједињењу и његовог наследника Марка Даковића био је фаталан не само за Црну Гору, већ и краљевину С. Х. С. Дан 13-26. новембра 1918. г. историја ће забележити као дан рђавих и тешких успомена.

Спасојевић је по способностима један обичан медиокритет без скрупула и карактера који је своју политичку каријеру завршио за свагда. Сада је велики жупан у Чачку.

(Београдска „Трибуна“ од 12. јануара 1924.)

ЈОВАН ЂОНОВИЋ

Свршио је нижу гимназију и богословију на Цетињу, па је затим, по препоруци ондашњег управника пошта и телеграфа, који му је био рођак, добио чиновничко место на пошти. Црногорци причају, да је у овом својству отварао писма и вадио из њих доларе, које су црногорски радници слали својим породицама из Америке. Кад се је дознало за ту ствар — веле Црногорци — он је, по савету свога протектора, који је ствар забашурио, побегао у Београд да избегне казну, где је свршио филозофију.

Још као студент Ђонович је деловао политички испољавајући се као црногорски емигрант иако то у ствари није био. С Марком Даковићем и Тодором Божовићем био је управо коловођа црногорских омладинаца у Београду противу предуставног а доцније и уставног живота у Црној Гори. Прва значајнија њихова акција јесте брошура на којој је било потписано повише омладинаца а у којој се нападао кнежев двор на Цетињу. Због овога су били оптужени тадашњем обласном цетињском суду и

сви су се листом одазвали судском позиву, пошто им је још у Београду речено да неће бити осуђени. Јавна је тајна да је судијама (Јанку Дрљевићу, Митру Вукчевићу и Душану Филиповићу) било наређено из двора да их ослободе и тако је било. После изречене пресуде, судије су повели омладинце пред двор и скупа манифестовали књазу и двору. На тај начин Ђоновић с дружином дезавуисао је себе приказаног у оној брошури. По којни краљ Никола дао је омладинцима, приликом те манифестације, хиљаду круна напојнице и намигнуто им је, да демонстрирају тадањим министрима, што су они и учинили на један врло бруталан начан, па им ипак није фалила ни длака на глави.

Овај гест Ђоновића и дружине није био добро примљен ван Црне Горе, те се они убрзо постараше да загладе ову своју грешку". У јесен 1907, г. донели су бомбе у Црну Гору и Ђоновић је тада био један од главних трегера. По Бомбашкој Афери био је суђен и осуђен на Цетињу *in contumaciam*, јер се је, пошто је донео бомбе у Боку и послао их преко типографа Рајковића на Цетиње, вратио у Србију. Даље и шире по овој афери свакако ће нам он с дружином дати доцније објашњење.

После Бомбашке Афери Ђоновић је и даље деловао противу режима у Црној Гори пером и речју и ишао је у ту сврху чак у Америку. У таквом раду затекла га је промена режима у његовој Отаџбини после балканског рата и амнестија криваца по Бомбашкој Афери, па се је и он вратио у свој завичај.

Клубаши и *Бомбаши* за дуго су сматрани као једно. Но Ђоновић и другови — бомбаши наставише акцију противу званичне Црне Горе и пошто клубаши дођоше на власт. Тим је доказано да они нису једно иако су први страдали због авантура других.

Ђоновић с друштвом напоследку откри карте и испољи се као махер у династичкој борби. У влади 1914. г. било је клубаша па и неко који је због његових бомби читав низ година провео у подгоричкој „Јосовачи“ али он води подмукло борбу и противу те владе. Шта више корифеји из Бомбашке Афере (Ђоновић, Даковић и Божовић) пактирају чак и с браћом Дрљевићима и комп., који су их изводили пред суд и судили. Што је најчудније, они скупа шире дефетизам у црногорској војсци и све чине да Црногорци не истуре ни куршума.

После ослобођења од династичара (Карађорђевићевца) Ђоновића исчаурио се Ђоновић републиканац. Приликом избора за Уставотворну Скупштину добио је мандат у Црној Гори као носилац републиканске листе. У Скупштини је важио као гибак и уман говорник и одличан парламентарцац. Мартовских избора није изабран. Сада уређује свој дневни лист „Гласник“, који излази у Београду. Исте особине које је имао као народни посланик он има и као новинар. (Београд „Трибуна“ од 26. децембра 1923. г.).

ЈОВАЊ ПЛАМЕНАЦ

Свршио је нижу гимназију и два разреда учитељске школе у Србији а по том протеран као Црногорац због Иванданског Атентата, па је довршио учитељску школу у Пакрацу. После тога је отишао у Немачку и тамо свршио педагошко-филозофски факултет. По повратку у Отаџбину постављен је за наставника богословско-учитељске школе на Цетињу а за тим за школског надзорника у Улцињу и Подгорици, где су га затекли скупштински избори 1906. године. Тада се је кандидовао и био изабран у свом родном месту Црмници. У Скупштини је показао агилност у раду. Кад је створен Клуб Народне Странке није му припао због извесних личних обзира, иако је до тада пактирао са млађим људима из тога клуба. Мало после тога декларисао се је као политички противник и тога клуба и владе која се на њ ослањала.

После пада клубашке владе, Пламенац долази за министра просвете у кабинету Томановићевом. Две године после тога, у априлу 1909. г., при једној реконструкцији владе, дошао је за министра полиције. На том положају показао је енергију, која је често прелазила границе и граничила се са узурпаторством. У многим приликама био је брана пред демонским радом свога колеге Митра Мартиновића. Због тога је и дошао с њим у конфликт у заједници са млађим му другом, д-ром Секулом Дрљевићем, па њих двојица иступише из владе у фебруару 1910. године. Исте године, у очи јубилеја краљева, био је повраћен, на краљеву личну жељу, за министра полиције, јер је на њега рачунато као на добра полицајца, чија је јака рука била потребна док се јубилеј сврши. ~~Чим~~ су свечаности завршене он је демисионирао и био је постављен за државног саветника и као такав ушао је у Скупштину као вирилни посланик. У јесен 1911. г. би изабран за председника Скупштине, па је и на том положају показао своју узурпаторску моћ. Тада је учинио да се оспоре мандати неколицини опозиционих посланика за које је знао да ће му сметати при избору за председника. У пролеће 1912. г. опет се враћа за министра полиције и то у кабинету онога истог Митра Мартиновића због кога је из владе раније побегао.

Та влада је припремила што је требало за улазак Црне Горе у Балкански Рат и она је и водила тај рат па је, после његовог завршетка, пала на питању Скадра. Наиме није се сложила у том питању с Круном, јер је она хтела окупацију Скадра а Круна то није могла одобрити изузев да се замери Петрограду и Београду и тако је влада морала демисионирати. Пламенац се тада опет враћа у државни савет. Године 1914. влада га је отпустила из државне службе као свога безобзирног противника. Ван ове остао је све до слома Црне Горе.

Од кад је пао с министарске столице показао се је не само као противник владе, већ и као непријатељ краља Николе. Искрен

до дрскости, он то није крио. У своме политичком раду, он је највише детерминиран амбицијом и властољубљем.

После ослобођења Пламенац хоћаше бити лојалан држављанин само да се је имало према њему мало више такта. Но тога није било и он је прешао у антидржавни логор. Ево како се је то десило.

Од потпуковника Свет. Симовића, који је први дошао с нашом војском на Цетиње, били су позвати угледнији грађани на договор. На тај скуп дошао је и Пламенац и када је покушао нешто да говори улична руља га је спречила виком и бруталним вређањем. Незаштићен ни од кога он се је осећао страшно понижен. Побеглао је прво у шуму а после у Италију. Све је више осцилирао од стварног стања. У иностранству је постао председник владе код краља Николе и развио акцију противу наше државе. Он у том смислу пропагира и данас у Америци.

Јован Пламенац је без сумње у души врло поштен човек али претерано амбициозан управо болестан. Његова послератна антидржавна акција није ништа друго до продукат једног увређеног и болесног човека који би за власт и честољубље дао све.

(Београдска „Трибуна“ од 28. децембра 1923. г.)

ЛАЗАР МИЈУШКОВИЋ

Одмах после рата 1876. и 77. г. била је отворена гимназија на Цетињу у коју се Мијушковић уписао. Но убрзо био је послат у Париз, где је свршио гимназију и технику. По повратку у Отаџину чинио је неке покушаје да ради по својој струци па је на томе и стао и прешао у дипломатску службу. Наиме послат је у Скадар за црногорског конзула. За његову солидну спрему и таленат било је од огромне штете његово дугогодишње бављење у Скадру, где апсолутно није било терена за један експанзиван дух као што је био Мијушковићев. Тек 1902. г. он је дошао на Цетиње и постао председник главне државне контроле, која је тек тада била основана.

Кратко време пре тога Црна Гора беше дошла у финансијске незгоде и натоварила себи многе летеће дугове, које је исплатила Русија, те је требало да се финансирање постави на бољој основи. Зато је потребно било да се уреди контрола, која ће бити регулатор тога новог финансирања у држави. Мијушковић је успео код тадашњег књаза Николе, да контрола прегледа и ранији рад појединих надлештава и чиновника, који су руковали касама и рачунима, па је ангажовао за то контролисање све млађе и интелигентније Црногорце од којих је образовао неколико контролних комисија. Када се узме, да контрола није вршена над државним институцијама и чиновницима до тада, ове контролне комисије нису нашле много злоупотреба и неправилности али их је ипак било. Извештаји тих комисија читани су редом у двору у прису-

ству владара, министара, државних саветника и осталих виших чиновника и нису поштеђени ни ови нити ико други у земљи, већ је сваком речено оно што му је при прегледу нађено. Овим је силно пострадао ауторитет тадањих управљача и самим тим пробијен је ред за зидање нечег новог у Црној Гори и извлачење ове из старог патријархалног живота.

Овај посао Мијушковићу донесе положај министра финансија. Иако није било бог зна каквих финансијских средстава, ипак се његов долазак за министра одмах осетио. Он је удесио да сваки државни приход мора на време ући у државну касу. Чиновници, који су дотле примали плате после неколико месеци од кад су их заслужили, примаху их од тада редовно сваког месеца. Али зато, на пример, управници царинарница не могаху више слати царинске приходе након више месеци пошто су их наплатили и за њих куповати жито те га давати на вађевину у своју корист.

Мијушковић је донео и неке фискалне законе те се је могло и иначе сад много боље финансирати, јер су државни приходи били знатно повећани. Што је врло значајно тада се је тек први пут стварно поделила дворска каса од државне. Његов претходник, пок. Нико Матановић, иначе човек без икаквих финансијских способности, сматрао је за дужност свако вече, при изласку из канцеларије, узети белешку од благајника о томе, колико ће те вечери и које врсте новца зановити у државној каси, па је ту белешку редовно носио владару и саопштавао му стање касе. Пракса је, пак, била до тада, да владар усмено, а ређе и писмено, изда министру наређење, да се изда толико и толико из државне касе неком Црногорцу, каквом надлештву или лично њему, владару, за какву државну или приватну потребу. Ту је праксу Мијушковић потпуно прекинуо. Помиње се често један колико интересантан толико и карактеристичан случај из његовог предуставног министровања. Књаз Никола хтео је негде отпутовати у иностранство. Сви су његови отишли били у Бар и његова путничка багажа отправљена је тамо, само се је он задржао један дан више на Цетињу. Пред полазак поручи за Мијушковића и затражи му новац за пут из државне касе. Овај му одговори, да је његова цивилиста исцрпљена за неколико месеци унапред а при том у каси нема новаца сем у том случају да остави чиновнике без плата. Сви напори владаочеви, да Мијушковић другчије поступи, остали су без успеха и књаз Никола је телеграфирао да му се фамилија врати пошто је због тога одустао од намерава-ног пута.

Држи се, да су рад Мијушковићев у финансијама и рад Луја Војиновића на реформи судства и судских закона убрзали давање устава Црној Гори. И пре устава Мијушковић је ограничио права владаочева. Давањем устава 1905. г. дала се само једна фирма до чије се садржине у главном већ било раније дошло.

Кад је дат устав, Лазар Мијушковић је саставио први уставни кабинет. Његов предуставни рад и образовање уставне владе изазвали су силну мржњу према њему од стране ранијих власника Црне Горе. Његов кабинет био је на влади једну читаву годину и демисионирао после тога поглавито ради једнога инцидента у Скупштини.

Мијушковић се је у почетку ослањао на млађе људе али се је доцније и у њих разочарао. Са министарске столице отишао је у државни савет и на том положају је пензионисан 1908. г. од стране Томановићеве владе, која га је јако шиканирала. Нова коалициона влада 1913. г. одредила га је за посланика на београдском двору, где је имао лепог успеха у стварању чвршћих веза између Црне Горе и Србије. Он је с Пашићем радио на реалној унији између ондашње две братске краљевине. Но у толико је наступио Европски Рат и спречио даљи рад на томе. Приликом слома Србије и он се са србијанском владом повукао и дошао у Црну Гору. Тада се баш дешава пад дотадањег кабинета на Цетињу и он добија мандат за образовање владе. Убрзо настаје евакуација Црне Горе и Мијушковић напушта земљу с краљем, долази у Француску и ту даје оставку на положај министра председника и одлази у Швајцарску на одмор, где је сачекао свршетак рата.

После ослобођења настанио се у Дубровнику и више се не бави политиком, ма да би могао имати успеха.

(Београдска „Трибуна“ од 31. децембра 1923. г.).

Др. ЛАЗО ТОМАНОВИЋ

Свршио је гимназију у Војводини а права у Пешти, где је положио и докторат. Као студент припадао је ондашњој уједињеној српској омладини, представљајући у њој свој родни крај Боку са агилним учешћем. По завршеном школовању бавио се је неко време у Аустрији а затим је дошао у Црну Гору, да својом умном снагом помогне завичају својих предака, јер му је порекло из Цуца.

Одмах по доласку предузео је уређивање „Гласа Црногорца“ од пок. др. Лазе Костића а уз то покренуо и литерарни лист „Нову Зету“. Уз уређивање оних листова и сарађивање у њима, радио је и на књижевности и то највише из области историје. Од писмених радова најважнија му је полемика с Руварцем поводом његове књиге „Монтегрини“ а не мање важна је и његова књига о Његошу као владаоцу.

Доцније је др. Томановић прешао у судску струку и био прво члан а после председник великог суда. Он је увек представљао особиту доброту и племенитост, а као новинар, књижевник и судија, иако није имао каквих бриљантних особина, ипак је чинио добру фигуру. Добра му је особина и то, што је

једини од интелектуалаца, који су са стране као Срби долазили у Црну Гору, остао до њеног слома у њој и није трговао својим бављењем на Цетињу. Како је заволео Црну Гору као младић та му је љубав према њој остала и до данашњег дана. Годинама је он био задовољан у њој скромним положајем уредника званичнога листа и платом која га је могла једва хлебом хранити.

Но др. Томановић није био до краја добре среће. Он је једног дана против своје воље увучен у политику. После пада прве уставне владе био је понуђен од млађих људи за шефа новог кабинета али се је он те понуде отресао, бојећи се да га та понуда не увуче у неку нарочиту несрећу. Но кад учини апел доцније на њега ондашњи књаз Никола, да састави четврту уставну владу по реду, он је морао, иако се дуго одупирао, испунити жељу владаочеву. Према суверену Црне Горе др. Томановић је био увек пажљив, веран и послушан и његову жељу он је сматрао за закон и у томе је била његова фаталност, Примео је, дакле, само фирму радње у којој су Митар Мартиновић и компанија баратали како су хтели. Он би свакад показивао, да се не слаже с пословима, који се под његовом фирмом раде али није био јак да таквим радњама противстане или да раскине с тим људима, које је држао у свом кабинету. И тако ставише и оставише на њега жиг једнога реакционара па и крвопије, иако добри Лазо није био у стању ни једног врапца окрвавити.

Ти демони експлоатисали су у своје сврхе и Томановића и књаза односно краља Николу и кад би стари владар свом данашњем миљенику по књизи и перу узвикнуо: „Дуго, буди миран, добро ће бити!“, Томановић би се показао, и после највише јарости, миран као дете, кад му се пружи слаткиш и играчка.

Због ових разлога, они, који познају Томановића, праштају му, па иако им је режим, који је његову фирму носио, нанео много пакости и много бола. ~

Пре Балканског Рата Митар Мартиновић је срушио Томановића и дошао он за председника владе. Томановић се тада вратио у велики суд и заузео свој стари председнички положај, на ком га је положају затекао слом Црне Горе. После ослобођења је пензионисан и сада живи у Боки врло скромно, управо оскудно. Јако остарио и физички изнемогао, он добројава последње дане свога живота.

(Београдска „Трибуна“ од 16. децембра 1923. г.)

ЉУБО БАКИЋ

Свршио је гимназију и права у Београду. По свршетку школе дошао је у Црну Гору и постао секретар великог суда, затим судија обласног суда у Подгорици па члан великог суда и напослетку министар правде у кабинету Јанка Вукотића. После Уједињења дошао је за председника великог суда, на ком је

положају пензионисан по молби пред мартовске изборе 1923. г., те се је кандидовао као носилац радикалне листе са Црну Гору и био изабран. Сада је подпредседник Народне Скупштине.

Љубо Бакић није се ни у школи ни у служби и јавном животу уопште показивао особито талентиран али је вазда био и остао приљежан, тачан и добар радник и човек који показује воље и мара за појединачни и колективни рад. Служба је свакад у главном профитирала његовим службовањем а друштво, у којем би се он налазио на ма каквом послу, његовим радом имало се само похвалити.

Када је почео уставни живот у Црној Гори, Бакић је изабран за народног посланика у свом крају. У Скупштини, иако је играо видну улогу, није показао ни дар говорника ни окретност парламентарца. Када је образован Клуб Народне Странке 1907. г., он му је припао и био му је један од главнијих чланова. Но доцније, када је тим клубом изазвата реакција и дошла на управу земље такозвана правашка влада, Бакић није повукао консеквенце као остали његови другови — клубаша, јер не само што није суђен ни осуђен као Михаило Ивановић и другови, већ је остао у државној служби и текао каријеру дошав под Томановићевим режимом до члана највишега суда у земљи. Ово треба приписати мекости Бакићевог карактера односно гипкости његове кичме.

Као Министар у коалиционој влади, Бакић је био врло агилан у пословима свога ресора и благодет његове радљивости осетио се је на црногорским судовима. У кабинету је био врло погодна личност и пок краљу Николи толико је угодни својом тактичношћу и опхођењем уопште, да га је пок. краљ био особито заволео и више пута се је изразио, да би док год је жив желео имати Бакића за министра. И његов рад у великом срду као председника био је осетан у добром смислу, те је за тај суд велика штета што га је напустио а парламенат његовим уласком у њ није ништа нарочито добио.

Главне црте Бакићевог карактера јесу; радљивост, тачност и савесност у послу те погодност за колективни рад али и опортуност у свему и свачему.

(Београдска „Трибуна“ од 5. јануара 1924. г.).

МАРКО ДАКОВИЋ

Свршио је гимназију и права у Београду. После рестоурације Карађорђевића у Србији, млади Црногорци, који су се у њој школовали, мењају свој положај. Обреновићи, који су у династичкој борби били у дефанзиви према Карађорђевићима и Петровићима, сматрали су Црногорце, ма каквог убеђења они били, као своје противнике. А како су за време Обреновића највише владали напредњаци и либерали, млади Црногорци су

и од њих гледани попреко. Уточишта и симпатија они су налазили само код радикала и власт је црногорску омладину свакад идентификовала са радикалима, сматрајући и њу као противнике режима и династије.

После мајског преврата, Црногорци су постали симпатичнији властодршцима у Србији. Идеја велико-српска све више је почела освајати духове и њени пропагатори у Београду нашли су у црногорској омладини средство за борбу противу Црне Горе и њене династије, сматрајући да црногорска династија смета остварењу те идеје. У тој и таквој омладини видно је место заузео Даковић још док је био студент. У његовом пословању било је много грешака за које он сада сигурно и сам жали али га правда омладински полет и прожманост младих духова националном идејом. Да није после грешио као зрео човек, та његова прошлост не би му се могла толико уписивати у грех, нарочито кад би се данас исповедио у погледу своје и својих другова улоге у познатој Бомбашкој Афери, која је била помутила његову ужу Отаџбину и упропастила толике људе и толике домове. Истина, многи га и због те његове омладинске прошлости сматрају најфаталнијим човеком за Црну Гору после Митра Мартиновића.

Даковић је својом акцијом у Београду стално наводио воду на воденицу Митра Мартиновића, који је баш због те акције могао годинама таламарити по Црној Гори под фирмом једне наивчине какав је био д-р Лазо Томановић. То у толико пре, што су Даковић и дружина обојили своју акцију династијаштвом у погледу Карађорђевића и антидинастијаштвом у погледу Петровића.

Рђав посао Даковићев за Црну Гору и Црногорце нарочито се испољио после нашег ослобођења. Тада је одстрањено било од народних послова све озбиљније у Црној Гори и појавио се на површини један Даковић, који и онда и данас не представљаше и не представља ништа више од једног ђака бучкача. И он, који није стигао да у Подгоричкој Скупштини даде свој глас за збацивање Петровића и уједињење са Србијом, иако је његово име фалсификовано о томе, постаје *factotum* у Извршном Одбору, који је Скупштина била изабрала да реализује акт уједињења. Он и другови му у том фамозном Одбору прогласише се неким сувереним телом и почеше владати Црном Гором огњем и мачем. Мотива за то било је доста код њих а најважнији су били властољубље, користољубље и смртна мржња према извесним људима и фамилијама, које је требало по њиховом мишљењу уништити. Отуда хапшења, ништења провоцирања, омаловажавања и т. д. И успели су. Такав рад изазвао је Божићну Буну 1918. год. за коју нико ван наше државе није ни знао а камо ли да је отуда инспирисана. Свако друго тврђење неистина је и забашуривање факата, која у Црној Гори и маја деца знају.

Оно што је хтео Даковић с компанијом то је и успео. Настало је једно чудно стање, да су се људи могли јавно убијати на пазарима, палити куће, пљачкати стоку, хапсити се не само снажни и јаки људи, већ и немоћни старци, жене и деца, па да они што су ово чинили ником ништа не одговарају само да себе представе како су *бјелаши* (за настало стање) а своје жртве да представе *зеленашима* (тобож противницима створеног стања).

Ето такав је режим инаугурисао Даковић Црној Гори и тај се режим, на жалост и срамоту Београда, повлачио све до децембра 1923. год. т. ј. до доласка радикала на управу земље. Истина још има последица тог страшног режима и још ће оне дуго трајати, јер ни радикали неће да рашчисте са прирепцима Даковићеве котерије, нарочито ако су ови хипокрите па су се за ноћ претворили у радикале.

Марко Даковић је окушао срећу парламентарца у Привременом Представништву и показао се је сувише шупаљ, тако да није могао себи створити угледно место у Парламенту. Нешто та околност а нешто алузије на његову прошлост, која, свакако, није без везе са извесним фондовима, учинили су те је положио мандат. Претрпевши слом у политици он нема изгледа за рехабилитацију.

Sic transit gloria mundi!

(Београдска „Трибуна“ од 1. јануара 1924. г.).

МАРКО БУКАНОВИЋ

Свршио је гимназију и технику у Паризу као државни питомац, фаворизиран као унук владике Рада т. ј. мати му је била синовница владичина. По повратку у Отаџбину радио је у државној служби као инжињер. Када је при министарству унутрашњих дела установљено одељење за грађавине, он је постављен за шефа тога одељења у рангу начелника министарства и на том положају остао је дуго година, У то доба добио је за грађење државних путева и мостова глас вредна човека и добра инжињера. У уставно доба Црне Горе дошао је за државног саветника а мало доцније постао је председник Државног Савета. За време реакције помагао је владу и њену већину и био је као такав изабран за председника Народне Скупштине 1908. г., на ком је положају показао доста такта, вешто прикривајући своју нелојалност према опозицији.

Године 1910. у јесен, при једној реконструкцији Томановићевог кабинета, Букановић је постао министар унутрашњих дела. На том положају је показао, да није човек који хоће да ствара неприлике својим политичким противницима. Но показао је велику слабост према онима, који су хтели стварати афере иза његових леђа. Тако за његовог министровања тек што није избила друга Колашинска Афера, коју је хтео Мартиновић фабриковати

преко својих људи како би својим противницима напунио подруме хансајске. Но ипак Ђукановић, као паметан човек, то је на време спречио и тако је земља поштеђена нових потреса.

Ђукановићу се је много пребацивало да је за време његовог министровања отпочела била корупција у Црној Гори па да је ова и њега запљускивала. Опозиција је у Скупштини изнела, да је он као инжињер сазидао себи и тазбини по једну кућу као и једном свом колеги. Да ли је ово био трик онда жучне опозиције или је што од тога у истини, остало је нерашчишћено. Исто тако није изведено на чистину и питање о концесији датој једној талијанској конзорцији за исушење улцињског Луга.

Но поред свега тога Ђукановић је човек од посла, јако интелигентан и у својој струци способан. После ослобођења пензионисан је и живи као пензионер у Никшићу. По уверењу је федералиста.

(Београдска „Трибуна“ од 5. јануара 1924. г.)

МАРКО РАДУЛОВИЋ

Свршио је гимназију и правни факултет у Београду. По повратку у Отаџбину ступио је у судску струку и дошао до председника обласног суда у Подгорици, на ком га је положају затекао почетак уставног доба у Црној Гори. Прва уставна влада поставила га је за државног саветника, те је тако као вирилац дошао и у Народну Скупштину. У новембру 1906. г. после пада Мијушковићевог кабинета, добио је од Круне мандат за образовање нове владе. Његов кабинет није био дугог века, јер је пао на једном ситном питању у почетку 1907. г. Када је образован Клуб Народне Странке у Скупштини, Радуловић је пришао њему, па је зато од стране доцније владе Лазара Томановића био пензионисан.

У јесен 1907. г. искрсла је Бомбашка Афера и полиција је стала вејати клубаше. Између осталих био је ухапшен и Радуловић али га суд ослободио. Његови политички пријатељи сумњичили су га што није био и он осуђен као и другови му. Но доцније се показало, да га од осуде није заштитио никакав његов неисправан посао.

Приликом промене режима, после Балканског Рата, влада Јанка Вукотића вратила је Радуловића у државну службу и то као члана великога суда у рангу државног саветника *ad personam*. Он је ову владу помагао све до њеног пада. У капитулационом кабинету Лазара Мијушковића дошао је за министра правде. Ова влада па и Радуловић с њом имала је доста лошу срећу, да се под њом деси слом Црне Горе. Али ко хоће да цени ствари искрено и поштено мора признати, да је она доста користила народу у Црној Гори а и позадини србијанске војске и избеглицама. Сам историјски моменат покушаја склапања сепаратног мира

с Аустријом а не уговор о капитулацији како се хоће да подметне Црној Гори, обрадиће се историјски доцније. Али и тад ће се морати дати праведно оправдање Радуловићу и његовим друговима.

После ослобођења и уједињења, Марко Радуловић је пензионисан по молби и одао се адвокатском послу. Када су се Црногорци почели политички опредељивати, он се је уписао у радикалну странку и био је почастован избором за председника главног партиског одбора за покрајину. Као такав имао је бити носилац радикалне листе мартовских избора али му је то место преузео Љубо Бакић. То и неке друге околности отерале су га у дисиденте.

Радуловић је спреман и јако начитан правник с великим судијским искуством. Мана му је што је лењ и комодан, те с тога не даје у јавном животу оно што би иначе по својој спреми, морао и требао да да. Лично је поштен и у опште погодан за друштво у којем се креће и с којим ради.

Кад би био какав покрет у Црној Гори, да ову покрајину репрезентирају њени најбољи синови, свакако један од тих репрезентаната морао би бити и Марко Радуловић. Овако кад се мора домагоштвом угађати десно и лево, да би се добио „народни мандат“, можда ће он, иако још релативно млад и јак, остати далеко од политике и политичког утицаја.

(Београдска „Трибуна“ од 23. децембра 1923. г.)

МАРКО П. ЦЕМОВИЋ

Марко Цемовић је син познатог у Црној Гори и Старој Србији народнога борца и народнога страдалника, усташког командира из 1875. године — Панта Цемовића. Марко Цемовић је рођен 1873. године у селу Цемовића Бучу, а те године његов отац, још онда вођ беранских Срба, лежао је у турској тамници у Сјеници и чекао извршење смртне пресуде за буне и одметништво, али је кнез Никола послао био 60 златних дуката да се подмити тамнички чувар и он је био спасен.

1889. г. Марко Цемовић је ступио у призренску богословију, где је остао две године, па је 1891. године исту напустио и ступио у београдску богословију, коју је и свршио 1895. год. Одмах по свршетку, као одличан ђак, изабран је као државни питомах Министарства Иностраних Дела и послан у Русију на више теолошке студије, где је у Кијеву свршио 1899. године Духовну Академију.

Од ове године почиње његов политички рад. Онда је беснила у Србији Владановштина и дигла се била хајка на Црногорце као дивље зверове. Марко Цемовић је био најпре ухапшен па протеран из Србије. Пред овим, у путу из Русије, — био је подуже у Цариграду у затвору као „политички сумњив“ и једва

га је ослободио тадашњи црногорски посланик Дмитар Бакић. У исто време, још као београдски богослов и даље као кијевски студент, припадао је тајном црногорском удружењу, које је преко новосадске „Заставе“ водило борбу против режима Краља Николе у Црној Гори. У том друштву бејаху: Милош Шаулић, Шпиро Поповић, Митар Ђуровић, Илија Лалевић, Михаило Вукчевић, Марко Цемовић, Мато Милошевић и Петар Пламенац. На Цетињу се, некако, дознало за ово друштво. Марко Цемовић, турски поданик, није се могао вратио у Турску, из Србије је био протеран а у Црну Гору није смео ићи.

Као изгнаник он се вратио у Петроград и одмах се одао журналистици. Сарађивао је у „С. Петербургским Вједомостима“, „Свјету“ и „Новом Времену“ и у исто време писао научне студије по руским научним и популарним часописима. У својим чланцима отварао је очи Русима на наша национална питања и силно нападао политичко стање у Србији и Црној Гори. Уз ово он је студирао и права на петроградском универзитету. Нарочито је бранио српску тезу о македонском питању тако да га је Стојан Новаковић, када је дошао за послаоника у Петроград, предложио, још као студента права, — за одликовање орденом Св. Саве V степена.

1903. г. у мају био је извршен преврат у Београду и он је, пошто је иначе у те дане био дипломирао на правном факултету, похитао да се врати у Србију. У Београду ступио је у Министарство Иностраних Дела у онда најважније и најповерљивије „Консуларно Одељење“, стварно национално пропагандско. Онда је тајни револуционарни комитет — „Комитет генерала Атанацковића“, — почео да шаље тајно, тајно и од српске владе и од Турака, чете у Македонију и Стару Србију. Цемовић је, тајно од свога Минастарства, радио с комитетом и помагао му. Један од четника које је Марко Цемовић слао у Јужну Србију јесте четнички војвода Пећанац, који радо прича како га је Марко Цемовић готово још као дечка одушевио да иде у четнике.

„Широкој и национално дипломатској политици, — говорио нам је сам М. Цемовић, — ја сам се учио код мога непосредног шефа Светислава Симића, човека који је имао најјасније појмове о свима нашим националним питањима и којег ја стављам, после Илије Гарашанина, на првом месту међу нашим дипломатама XIX и XX века“.

Симић и Цемовић учинили су били крај оној ружној, оној издајничкој политици „патриотскога“ сплеткарења између Београда и Цетиња. Сви они национални лажови, који су долазили из Црне Горе и црногорских пограничких места у Београд, да тргују својим „србијанизмом“ и борбом против Црне Горе и њенога господара, били су разјурени и свакоме је од њих било

речено: „Ко служи Црној Гори и њеном господару служи Србији и српском краљу, јер су Србија и Црна Гора једно“.

У то време уредник радикалског органа „Самоуправе“ био је Светислав Симић а његов помоћник и главни сарадник Марко Цемовић. 1905. године непарламентарно је оборена радикална влада Н. Пашића и, интересантно је, да је први радикалски чиновник који је отпуштен из државне службе био „Црногорац“ Марко Цемовић. Влада Љ. Стојановића била је „обавештена“, да је Цемовић агент Црне Горе и непријатељ династије Карађорђевића. У то време Цемовић је био наставник садашњег Краља Александра и принца Павла и узалудно је било одупирање Краља Петра овоме захтеву владе, основаном на интригама. Али иста влада, кад се убедила да је преварена, послала је М. Цемовићу у Петроград као дипломатског аташе-а.

1906. г., на путу за Беране, М. Цемовић се нашао на Цетињу у првим данима прве црногорске Н. Скупштине. Иако србијански дипломатски чиновник умешао се одмах у нови црногорски политички живот. Он је писац знамените адресе мањине, коју су као своју предложили били онда Милосав Раичевић, Марко Радуловић и доктор Марушић, која је разбила Скупштину на „праваше“ и „клубаше“ и која је одмах постала адреса већине и оборила владу Мијушковића. Нова влада Марка Радуловића молила је Цемовића да дође у Црну Гору, владину је молбу потпомогао и Краљ Никола и он је био дао реч да ће доћи. Интересантно је напоменути, да је садашњи Краљ Александар исто тако најенергичније тражио од свога учитеља, — да иде у Црну Гору и да њој послужи.

Ситуација се на Цетињу изменила и М. Цемовић је *вратио* послани новац с Цетиња за његов долазак у Црну Гору и даље остао као аташе у Петроград.

1907. г. Цемовић је био премештен за секретара нашег посланства у Цариграду, где је, поред редовних дужности сарађивао и неко време уређивао „Цариградски Гласник“ и попео га на висину национално-револуционарног органа Срба у Турској. У исто време био је дописник петроградских листова, спроводићи нашу националну политику преко њих у Русији. Интересантна је ствар, да је својим чланцима изазвао пад руског амбасадора у Цариграду, који је био један излапели старац и није могао ни разумети ни бранити словенске интересе на Истоку. На место њега био је назначен познати пријатељ Срба Чариков и М. Цемовић је постао његов интиман пријатељ и целокупан рад нашег посланства у Цариграду, где је потребна била руска помоћ, вршен је преко М. Цемовића. Тако је он могао у Цариграду за наше ствари заменити заслужног и родољубивог Митра Бакића.

1909. г. М. Цемовић је премештен за вице конзула у Битољ, и овде, у центру Македоније, написао је најбољу и најнаучнију

књигу „Македонски проблем и Македонци“ у којој је строго научним податцима доказао да су македонски Словени чисти Срби. 1911. г. назначен је за вице конзула у Солуну, где га је затекао Балкански Рат 1912. године. За време овога рата остао је у пропагандском одељењу Министарства Иностранних Дела, али традиционални дух Васојевића није му дао да мирује, па ми видимо Цемовића 1913. г. у редовима Горњо-Васојевићске Бригаде у последњем фебруарском нападу на Скадар. У исто време он је у извидници летео аеропланом над Скадром.

1913. г., после Балканских Ратова, М. Цемовић поднео је оставку на државну службу и отворио адвокатску канцеларију у Скопљу. У својим чланцима у „Пијемонту“ 1914. г. доказивао је под својим потписом да је бесмислица да постоје две српске државице и да Црна Гора и Србија морају да се уједине. Отворено под својим потписом тражио је, да један од два српска владара мора абдицирати у корист уједињења двеју српских држава и налазио је, да је то патриотска дужност краља Црне Горе, Николе I., не нападајући личност његову. Да би парирао утисак на Црногорце чланака М. Цемовића, краљ Никола тражио је преко свога министра-председника и министра војног, сердара Јанка Вукотића, да се Авро П. Цемовић, усташки бригадир, одрече свечано преко званичног „Гласа Црногорца“ од свога рођеног брата Марка Цемовића. Авро Цемовић је одговорио: „Не само што се не одричем свога брата но изјављујем, да мислим што и он и да се Србија и Црна Гора морају ујединити.“ После ове изјаве, у току недеље дана, Авро Цемовић је умро са свима знацима тровања и остала је тајна ко је проузроковач смрти заслужнога и великога Авра Цемовића.

1914. г., за време рата са Аустро-Угарском, влада Николе Пашића послала је Цемовића у Петроград да ради на нашим националним питањима а у Августу 1915. назначен је за нашеги конзула у Одеси. Два су велика народна посла, које је Цемовић, по личној иницијативи, свршио у Русији. У аудијенцији, коју је као конзул одески добио код Цара Николе II., добио је дозволу од цара, да се од заробљеника, Југословена у Русији образује добровољачки одред Други посао, за који нам је казао М. Цемовић, да је тај посао оправдао његов живот, то је, што је на његову интервенцију преко стварног врховног команданта руске војске, Алексејева, Цар Никола II. 6. јануара 1916. г. послао телеграм енглеском краљу и француском председнику републике, да киди ратни савез ако се српска војска у Албанији не спасе и она је била спасена. Поред свакодневних новинарских чланака о нашим националним питањима, М. П. Цемовић написао је три књиге о нашим природним питањима за време рата: „Савремене словенске проблеме“, „Идеја Мира и међународна правичност“ (преведено на енглески) и „Задатци Рата и мали народи“.

После рата 1918. Цемовић је похитао у Црну Гору, која се је већ била ујединила са Србијом и као Доњо-Васојевићски народни посланик дошао 1919. г. у Велику Подгоричку Народну Скупштину. Карактеристична је ствар, да је Извршни Одбор, на челу са Марком Даковићем, и већина Народне Скупштине, на челу са њеним председником, Љубом Бакићем, донела одлуку, да се мандат Марка Цемовића поништи. Правну аргументацију дао је Љубо Бакић и доказивао, да Марко Цемовић не може бити посланик зато што није црногорски поданик. Одбрана Цемовића била је проста: „Изволите се, господине Даковићу, изјаснити, да ли сте Ви поданик Њ. Величанства Краља Николе или Њ. Величанства Краља Петра. Ако сте онога првога још данас ћете видети шта је народна револуција“. Скупштина је морала да оснажи мандат М. Цемовића, али зато нечасним средствима и интригама тих истих људи, Цемовић је био лишен посланичког мандата у Привременом Народном Представништву.

Марко Цемовић је од своје младости припадао Радикалној Странци и био њен одушепљени борац те је због тога протериван из Србије, затваран и отпуштан из државне службе. У Привременом Народном Представништву, он је ступио у клуб радикалних дисидената, а када су се ови вратили својој странци, он је с Костом Стојановићем и Дражом Павловићем пришао Демократској Заједници. Сада припада Демократској Странци, коју предводи Љуба Давидовић и живи у Београду као пензионер и публициста; прима најживље учешће у нашем политичком животу и заузима место међу првим људима своје странке.

МИЛОСАВ РАЈИЧЕВИЋ

Свршио је гимназију у Београду а права у Русији. По повратку у Отаџбину ступио је у судску струку и дошао до председника обласног суда. Године 1906. изабран је за народног посланика. У другом уставном кабинету Марка Радуловића дошао је за министра правде и просвете. После пада овога кабинета, он се је поново вратио у суд. У Скупштини је припадао клубу народне странке. Године 1907. он би доведен на оптуженичку клупу због Бомбашке Афере. Суд га је осудио на дугогодишњу робију од које је ослобођен тек 1913. године. После амнестије одао се је адвокатском послу, и као адвоката затекла су га оба минула рата па и слом обеју српских краљевина. За време окупације Црне Горе побегао је у шуму и дуго времена пробавио у њој као одметник од окупаторских власти у друштву ђенерала Вешовића. Крајем 1917. г. обојица су се предали условно Аустројанцима.

После ослобођења и уједињења Рајичевић је постао министар без портфеља у кабинету Стојана М. Протића. Када је дао оставку на тај положај вратио се адвокатском послу. Приликом

избора за Конституанту 1920. г. био је носилац радикалне листе у Црној Гори. С те листе је он једини продро за посланика. У Конституанти се није истицао ничим нарочитим као што се није истицао ни у црногорској народној скупштини. Тих је по нарави и природа му не доноси, да се истиче и стрчи, па му је због тога немогуће пожњети какав особити успех парламентарца. То је ваљда и сам увидео те се је као посланик кандидовао за државног саветника и био изабран. На тај начин он је себе искључио из активног вођења политике.

Рајичевић је познат у Црној Гори као добар и савестан судија и као врло карактеран човек. Због свега тога сматра се, да је њему баш место у Државном Савету, далеко од ове данашње корумптивне политике.

(Београдска „Трибуна“ од 23. јануара 1924. г.)

МИРКО МИЈУШКОВИЋ

Свршио ја гимназију и филозофски факултет у Београду. После Ивањданског Атентата протеран је из Србије као Црногорац. По доласку у Црну Гору постао је суплент а доцније и професор цетињске гимназије и као такав уређивао је, заједно са својим другом Савом П. Вулетићем, литерарну ревију „Књижевни Лист“, који је излазио 1901. и 1902. године. У њему је штампао понајвише ствари из своје струке (Историја и Географија) као и многе есеје и приказе.

После кратког времена, Мијушковић је дошао за првог секретара државног савета па за начелника министарства унутрашњих дела са ког се положаја поново враћа у гимназију као њен директор.

Одмах, пошто је Црна Гора добила Устав, Мијушковић улази у политику и долази у Скупштину као посланик свога родног краја, Пјешивица. После Бомбашке Афере и краха клубаша, он је био један од вођа малене посланичке групе у Скупштини, која је водила опозицију Томановићевом режиму. У тој борби био је одлучан и неустрашим. Као човек солидног вишег образовања и одличног говорничког талента, свакад с тактом и и јаком аргументацијом; он је у Скупштини имао одличног успеха. Његови говори и данас се радо читају у штампаним стенографским белешкама као лепе и аргументисане студије.

Од Мијушковића као опозиционара влада је зазирала и 1909. год. оптужила га је суду за клевету због тога, што је он јавно у Скупштини изјавио, да је ноћни напад жандармерије на кућу Сава П. Вулетића дело владино. На основу те оптужбе суђен је и осуђен те неко време прозео у затвору.

Приликом промене режима 1913. г. Мијушковић, као представник своје групе, дошао је за министра просвете у коалиционом кабинету. Као министар просвете, он је учинио много на

санирању просветних прилика у Црној Гори. Умножио је основне школе и гимназије, саставио наставнички кадар од домаћих синова у колико их је имао, а у колико није, набавио их је из других српских крајева, увео ред и поредак по школама и донео два важна просветна закона: закон о основним школама и закон о стипендијама.

Приликом реконструкције кабинета у априлу 1914. г. изашао је из њега па се опет повратио у владу у августу 1915. г. као министар финансија. Са овог положаја је отишао у децембру исте године са свима члановима владе, која је тада демисионирала. После ослобођења пензионисан је и сада живи у Сарајеву. Мартовских избора кандидовао се је на листи Мих. Ивановића али није изабран.

Као спреман и солидан човек и личност од ауторитета, имајући за собом једну сјајну прошлост, Мијушковић ће имати успеха у политици и у будуће пошто је релативно још млад т. ј. ако одустане од свога утопистичког програма о федеративном уређењу наше државе.

(Београдска „Трибуна“ од 13. јануара 1924. г.)

МИТАР МАРТИНОВИЋ

Свршио је артиљеријску школу у Италији, када му је било двадесет година, и одмах по повратку постао командир. Овакав фавор дошао је отуда, што је био блиски сродник краља Николе а и стога, што му тада један прост црногорски војник беше убио оца, командира Бошка, па је он наследио очев чин.

Митар Мартиновић све до уставног доба у Црној Гори није ни чим на себе обраћао пажњу. Свршив школу није ништа читао а радио је само обично, оно што је морао као официр, па се је тако и запустео и дошао на интелектуални ниво једног сељака из његових Бајица, препреденог сељака каквог ваљда Бајице само могу дати.

Но како ни после уставног доба Мартиновић не би узет у комбинацију при образовању прве уставне владе, јер министар војни у њој постаде његов конкурент Јанко Вукотић, он се баци свим силама противу те владе и две друге, које су после ње следовале, да би напослетку и сам дошао за министра у пролеће 1907. г. у кабинету Лаза Томановића. Он управо беше *factotum* у тој влади. За све што је рђаво чињено у Црној Гори под управом њеном искључиво је крив Мартиновић.

Мартиновић је напослетку истиснуо Томановића из седла и дошао сам за министра-председника. Доласком његовим за шефа владе настао је један терор какав Црна Гора није никад познавала. Његов зао дух испољио се нарочито у експлоатисању Бомбашке и Колашинске Афере. Тада је уз сухо горело и сирово. Он и само он напунио је *Јусовачу* и таквим људима, који су били

потпуно невини. Стално сипање интрига противу група и поједицаца код краља Николе био је његов главни задатак. Стари владар био је потпуно под његовом сугестијом и сматрао је, да му је живот свакад у опасности ако на челу државне управе није Митар Мартиновић.

Мартиновић се није показао вешт у војној служби као у интригама. У борби око Скадра читав један одред војске својом неспособношћу створио је стерилним. Само и искључиво је његова кривица, што Црногорци у почетку рата, док још не беше утврђен Тарабош пред којим је био његов одред, не заузеше Скадар, које дело беху започели херојским подвигом на Цкла батаљони ријечки и љешански 28. септембра 1912. године. У Европском Рату, пак, његова војничка улога била је по све безначајна. Шта више зна се, да је он у том рату, из мржње према тадањој влади, био дефетиста. Можда никад јарко сунце неће открити ни његову улогу при одбрани Ловћена о којој се много говори. Његов брат Петар и Нико Пејановић, бригадир, умрли су, те њихова мртва уста неће о том никад ништа проговорити.

Карактеристично је држаше Митра Мартиновића после ослобођења. *Бенерал — ађутант — шеф војничке куче — министар војни — бригадир* и т. д., како се је потписивао некада на званичним актима, он је после пада оне династије којој је ропски служио почео на њу бацати дрвље и камење како би на тај начин умилостивио ново доба и штреберски га експлоатисао.

То му је доба дало ђенералски чин па га после по молби пензионисало. Када су радикали на влади онда је радикал а када демократи онда је демократа. Сада је династичар а ако се остваре снови Јаше Продановића онда ће бити већи републиканац и од Стјепана Радића. Због такве његове окретности увек му се дају разне мисије, које су му за ђеп добродошле.

(Београдска „Трибуна“ од 27. децембра 1923.)

МИХАИЛО ИВАНОВИЋ

Свршио је гимназију и прву годину права у Београду, па за тим протеран из Србије поводом Ивањданског Атентата. У Загребу је довршио права и вратио се у Црну Гору. Одмах је ступио у државну службу и то прво као секретар великог суда у Никшићу, да се после поврати у велики суд као члан његов, на ком га је положају затекло уједињење и тада је по молби пензионисан. Сада је адвокат у Подгорици и народни посланик као носилац такозване црногорске листе, коју иначе зову федералистичком.

Но живот Михаила Ивановића није баш тако глатко текао како би се из ових напред наведених чињеница могло закључити. У почетку уставног живота Црне Горе био је изабран за народног посланика свога краја доњо-кучке капетаније. Кад је Краљ Никола

из неких својих личних обзира оборио прву уставну владу Лазара Мијушковића и препустио Скупштини, да му она сама изабере владу, она је је једногласно изабрала Ивановића, али је овај у истој седници изјавио, да не може примити поверени му мандат, већ ће он сам предложити круни једну подесну личност и он је предложио д-ра Томановића али је краљ тај предлог одбио и тако је дошло до образовања Радуловићевог кабинета у новембру 1906. године. У том кабинету био је и Ивановић министар унутрашњих дела, на ком положају је остао и после демисије Радуловићеве, када је за министра председника дошао министар финансија из Мијушковићевог кабинета, Андрија Радовић. У толико се почетком 1907. г. јавио зачетак Народне Странке. Њеном клубу у Скупштини припао је и Ивановић и управо он је представљао странку тадање владе. Искључиво због овог политичког покрета пала је тадања влада у пролеће 1907. године, пала је зато, што није имала довољну већину у Скупштини и што су противу ње биле велике интриге на двору, интриге које је инспирисао Митар Мартиновић с тенденцијом да се сам дочепа власти. Успело се је у интригама и на управу земље долази познати узурпаторски режим Томановић-Мартиновић, који је безобзирно почео гонити клубаше, због чега њихови прваци, а међу њима и Ивановић, у знак протеста дадоше оставке на државну службу. У јесен те године компанија Даковић-Ђоновић-Божовић донесе бомбе у Црну Гору и тако се створи позната Бомбашка Афера. Михаило Ивановић и другови одмах бише похапшени и отвори се над њима истрага. Прва истражна власт нађе већину њих некривим. Но кад се иза тога донесе закон о суђењу анархистичких злочина по коме се образова једна врста преког суда, који су сачињавали сви чланови државног савета и великог суда са њиховим председницима те сви председници обласних судова односно њихови заменици, Ивановића с друштвом изведоше пред тај суд преко својих тужилаца Павла Вујисића и Јанка Дрљевића. Суд их осуди: некога на затвор, некога на робију а некога на заточење по више година. Ивановић је осуђен на дугогодишњу робију. Јавно се зна да он као и многи његови политички другови нису апсолутно били криви за Бомбашку Аферу. Но Мартиновић је хтео да их политички онемогући и у томе је успео.

Михаило Ивановић је са робије побегао у фебруару 1912. г. и отишао прво у Турску а после дошао у Београд, где су га хтели експлоатисати Даковић и дружина који су га посредно и затворили. Но он се није дао искоришћавати, већ је дао ону познату изјаву, да је он Црногорац и да хоће да ради за Црну Гору прелазећи преко махинација и оних у Београду и оних на Цетињу.

После амнестије криваца из Бомбашке Афере, Ивановић се је вратио у Црну Гору, где је после Балканског Рата постао ве-

ликосудија и изабран за народног посланика. У Скупштини је помагао коалициону владу клубаша и опозиције. После уједињења био је посланик у Привременом Народном Представништву. За Уставотворну Скупштину није се хтео кандидовати а мартовских избора добио је поново мандат. Поступање с Црном Гором приликом уједињења и после уједињења не допада му се и испољава се као незадовољник пропагирајући федералистичко уређење државе. Његова је главна особина, да неће ни да се приближи штреберству. Редак је карактер и ретко честит човек, да их је мало или ни мало у Црној Гори таквих. Велика му је мана, што није агилан и што своју спрему и природну бистрину није никад експлоатисао у јавном раду и служби:

(Београдска „Трибуна“ од 30. децембра 1923. г.).

НИКОЛА НОВАКОВИЋ-ЗУБЕР

Родио се на Угнима, селу код Цетиња, 1882. године. На Цетињу је свршио полугимназију и богословско учитељску школу. Био је учитељ у Бару, Улцињу, а бора 1907. година затекла га је као управитеља основних школа у Подгорици. При формирању ондашње Народне Странке, он је један од првих, који је ступио у њене редове и са својим друговима Димитријем Беговићем, Мићом Вукчевићем, Јованом Дапчевићем и осталим члановима редакционог одбора, покренуо лист „Слободну Ријеч“, којом су осуђивали ондашњи режим владавине у Црној Гори, радећи на томе, да се еволуцијом дође до бољих политичких и ек номских трилика онога сиромашнога краја. Томе плодноме раду дошао је крај у априлу 1907. године. Једне ноћи стрпани су у затвор сви угледнији чланови Народне Странке, који се нађоше у Подгорици. Те ноћи полиција је гонила Зубера до Кучког Пазара, терала га да трчи ка Рибници, како би га у бегству убила. Маса народа спасла га је од очигледне смрти. Скоро иза тога, он је напустио Црну Гору и дошао у братску Србију, где је добио учитељско место у рудничком округу. То је први долазак Зуберов у Београд. Сиромашни учитељ са седамдесет и пет пара динарских у џепу, свом његовом имовином, нашао се је пред министарством просвете, које је и њему, као и многим борцима за слободу и уједињење Српства, дало ухљебије и то баш на Руднику, срцу Шумадије.

За време анексионе кризе вратио се је у Црну Гору и постављен је за учитеља на Дрезги, па у Доњем Цеклину док није конкурсом добио учитељско место на Цетиљу, одакле је 1911. године отишао на курсеве ручног рада у Неес (Шведска) и Асков у Данији, где је провео осам месеци. Као учитеља основне школе и наставника учитељске школе на Цетињу затекао га је Балкански Рат. Као храбар војник у чети Бјелогорског Батаљона провео је тај рат. На Барбалуши је са још неколико

војника заробио петнаест турских војника под оружјем, а сутрадан по овоме, у окршају са Турцима, исто на Барбалуши, рањен и после лечења од месец дана опет се је вратио својој чети. После Космача и Брдице, пада и напуштање Скадра, а он је болестан отишао за Швајцарску, уписао се на педагошки курс у Женеви, да га после месец дана напусти и оде своје млађем брату Лалу у Хондурас у Средњој Америци.

Ту је обојицу затекао Европски Рат. Лале је у Хондурас-у дошао као дечко још 1907. године и створио себи угледно место као трговац. Браћа су се бавила све време трговином све до 1918. године не заборављајући свој крај са обилатом новчаном помоћу. Свршетком Европског Рата са добрим капиталом међу првима вратили су се у своју нову велику Отаџбину. У Београду су отпочели свој трговачки рад, али увек у вези са радом у Црној Гори. Сваке хвале достојан рад обојице браће Зубера познат је данас особито Црногорцима. На Цетињу су својим капиталом основали Српско-Арбанску Банку. Капитал јој је 10.000.000 динара. Основали су Јадранско Скадарску Пловидбу са три лепа параброда: „Ловћен“, „Зета“ и „Скендер-Бег“ за саобраћај од Боке до Скадарског Језера. „Ловћен“ је први пароброд наше државе. Први је на мору истакао нашу заставу и први је регистриран у наш поморски регистар. Велик је 440 тона а купили су га у Марсељу 1920. године. Они су поклонили цетињској општини за сиротињу једну електричну централу у вредности од пет милиона динара. Сваке године о Митрову-Дану, њиховом крсном имену, дели се од тог легата цетињској сиротињи *четрдесет хиљада* динара. Они су предузели и рударски рад у Црној Гори. У Црмници са најмодернијим машинама врше бушење на петроличном терену. У ово предузеће уложили су до сад око 8.000.000. динара.

За дивљење је да два сиромашна сељачка сина искључиво својом снагом тако успешно прокрче себи пут да послуже својима на корист. Налазимо за умесно напоменути, да је краљ Никола био одликовао Николу са сребрном медаљом за храброст, Даниловим Орденом четвртог степена и именовао га за отправника послова у Вашингтону а млађега Лала одликовао је такође медаљом за ревност и Даниловим Орденом петог степена, али су они, као родољуби ширега погледа, на учтив начин вратили заслужена одликовања и захвалили су се Краљу на пажњи, очекујући уједиње Српства овакво какво је данас.

Оба брата Никола и Лале истакнути су данас радници на политичком, културном и економском пољу Црне Горе. Енергични и предузимљиви воле неизмјерно онај сури крш.

ПЕТАР ПЛАМЕНАЦ

Свршио је гимназију, агрономију и права. Био је у почетку чиновник министарства полиције а доцније прешао у судску струку па затим у дипломатску. Дошао је после Балканског рата за министра спољних послова у кабинету Јанка Вукотића. Тек пошто је постао министар први пут је изабран за посланика. Радом се није одликовао ни као посланик ни као министар. После окупације Скадра 1915. г. и против своје воље изашао је из владе против које је после интригирао уз припомоћ неких чланова династије и дворске камариле. Приликом слома Црне Горе отишао је са краљем Николом у иностранство и више се није враћао. Сада је трговачки агент у Бечу.

(Београдска „Трибуна“ од 27. јануара 1924. г.).

РАДОМИР ВЕШОВИЋ

Свршио је пет разреда гимназије на Цетињу а затим послат у војничку школу у Италији, коју је свршио и добио у њој потпоручнички чин. По повратку у Отаџбину ступио је у црногорску војску и текао у њој каријеру до највишег чина. Вршио је извесно време као бригадир и дужност обласног управитеља на Андријевици.

Радомир Вешовић је човек особитог војничког духа. Не само што је лично храбар до кулминације, већ је и као старешина и командант у рату улевао свој дух и сугерирао храброст млађим официрима и војницима. У Балканском Рату имао је особитог успеха приликом освајања плаво-гусињског краја и Метохије а у Европском Рату стално је држао у шкрипцу Малесију па ју је у јуну 1915. год. по налогу своје владе и окупирао. Овај је посао тако извео, да је управо чудновато било, како је могао са шаком људи окупирати читаву једну провинцију чији су становници били под утицајем аустријске пропаганде и новца. Срећа је била, што су Скадар и Малесија били онда окупирани и што је та окупација вршена под командом једнога Вешовића, јер без тога не могаше, приликом нашег слома, туда измаћи пред непријатељем ни један Србијанац а камо ли србијанска војска с краљем и с владом.

У критичним моментима, када Црној Гори представљаше исто онакав слом, који се већ са Србијом беше догодио, Вешовић постаје министар војни. То је за њега било фатално. Он није био за министра ни у обичним приликама а црногорска војска није смела остати без њега као команданта ни у миру а камо ли у тренутцима када се је тонуло. И тако њему пада у део худа срећа, да политизира, иако никад није имао појма о политици, и то у моментима, кад је био тако потребан војсци.

Догађаји су се низали као у калеодоскопу и одједном Црна Гора пада, јавља се растројство и у влади и у војсци и у на-

роду, и Вешовић, тај гвоздени официр, са балкона једне куће у Подгорици, препоручује Црногорцима да остављају оружје непријатељу и да се разилазе кућама. Својим племеницима Васојевићима, које је славодобитно водио кроз толике окршаје и овековечио и себе и њих на Бардањолу, шаље поруку преко Љубе Бакића у Загорич до саме Подгорице, да не иду даље, већ да се врате својим кућама.

Но није била само ова фаталност, коју прилике донесоше Вешовићу. Одмах после окупације Црне Горе, Вешовићев немирни дух и мала памет почињу се комешати и он ради на устанку галорукних Црногораца. То, наравно, није тешко било дознати Аустријанцима и када га хтедоше ухватити, он убија једнога њиховог официра и бежи у гору. Због овога случаја Аустријанци врше прогонства над Црногорцима. Интерниране су масе њих по најгорим логорима у Аустрији и Мађарској а многи обешени и стрељани, међу којима и његов рођени брат, Владимир Вешовић, дипломирани правник. Многи су остали у туђини а многи су изгубили све што су имали.

Но и у најтежим приликама за Црногорце, Вешовић не беше изгубио њихове симпатије. Сматрали су га увек за свога хероја и онај његов онакав протест као општу народну манифестацију. У толико су више разочарани кад се је предао непријатељима баш пред слом дунавске монархије и дао се употребити од њих на стишавање духова у земљи, које је његово одскакање у шуму пробудило. Да се није предао, његов геније, убрзо после тога, могаше доћи до пуног изражаја.

По ослобођењу постао је генерал, што није било право извесним штреберима у Црној Гори, те су израдили његово пензионисање. После тога био је суђен за пактирање с непријатељима државе и био ослобођен. Мартовских избора кандидовао се је на федералистичкој листи Михаила Ивановича и није изабран.

(Београдска „Трибуна“ од 20. децембра 1923. г.).

РИСТО ЈОЈИЋ

Свршио је филозофски факултет у Београду и био неко време гимназијски наставник. Све до слома Аустро-Угарске Монархије Јојић није играо никакву виднију политичку улогу. Он се као политичар истиче први пут 1918. г. у оним бурним данима, када је управо беснила једна врста револуције у Црној Гори. Академски образованом и ничим неопрљаном, Јојићу је пала у део тада једна тешка и деликатна мисија. Изабран за члана Извршног Одбора, он је с друговима неко кратко време управљао Црном Гором. Као што се зна рад Извршног Одбора био је кобан за Црну Гору и Црногорце и управо је чудновато одкуда је и Ристо Јојић могао учествовати у једном таквом раду, Ристо Јојић, који је познат као скроз честит човек.

После свршеног Уједињења, Јојић улази у Привремено Народно Представништво као посланик и мало доцније постаје министар исхране. На овом положају није тако дуго остао нити се је ичим нарочитим одликовао. Но истина је и то, да је с министарске столице отишао с оним истим моралним капиталом с којим је и дошао на ту столицу. Он као министар, што је ретко код наших поратних министара, није за собом оставио ни једну прљаву аферу.

Мартовских избора Јојић се кандидовао на демократској листи у Црној Гори и био изабран. Сада је народни посланик и припада Демократској. Странци чији је шеф Љуба Давидовић.

Тек у очи Европског Рата Јојић је свршио филозофски факултет. Он је данас у жеку младости. Прилике су га тако рано изнеле на политичку позорницу. Он није прошао кроз политичку школу и, разуме се, због тога и нема тако велику политичку ерудицију. Но ипак Јојић је један светао карактер коме примера треба тражити и највише због тога он је човек политичке будућности.

САВО П. ВУЛЕТИЋ

Свршио је нижу гимназију и учитељску школу у Београду и Алексинцу с одличним успехом као питомац Друштва Св. Саве. По завршеном школовању протеран је из Србије 1899. г. због Ивањданског Атентата. Дошав у Црну Гору добио је учитељско место. Годину дана доцније постављен је за наставника српског језика и историје у девојачкој вишој школи на Цетињу. У јуну 1903. г. указом је именован, по ондашњем закону, за председника цетињске општине а после четири године за члана главне државне контроле. Затим је био председник обласног суда на Цетању, државни комесар за барско Железничко Друштво и Монопол Дувана док је напослетку 12. априла 1914. г. дошао за министра унутрашњих дела. На овом положају остао је све до 30. децембра 1915. године. Као министар на расположењу пензионисан је 1920. године и одмах после тога постављен је за адвоката при окружном суду у Подгорици, где се и сад налази.

Саво П. Вулетић је један феномен по таленту. Он је најмаркантнија политичка фигура, коју је Црна Гора икад дала. Вечито биран за посланика од дана, када је Црној Гори дат Устав па све до слома своје отаџбине, он је био најсјајнији оратор у парламенту и највећи парламентарни гладијатор. Историја црногорског парламентаризма биће тесно везана за његово име. Треба прелистати скупштинске стенографске белешке од 1905. до 1916. г. па ће се читалац уверити, да је улога Сава П. Вулетића, за све време парламентарног живота у Црној Гори, била скоро интензивна улози славнога беседника из Француске Револуције, Мирабо-а. Клубу Народне Странке у Скупштини у почетку није припао али кад се доцније основа фракција под називом *права*

народна странка — праваши, која стаде немилосрдно да прогони клубаше, он, са десет својих другова, поведе противу ње борбу све док се није срушила њена влада после Балканског Рата.

Кариера Сава П. Вулетића је један екклантан пример како се човек може успети на високе политичке басамаче и без универзитетске дипломе. Додуше његов случај није усамљен. Ко познаје политичку историју свих држава у Европи и Америци наићи ће на више оваквих случајева. Није ли дојучерањи председник Америчких Држава, покојни Хардинг, био обичан словослагач по занимању. А Стамболијски? Стамболијски, један од највећих државника на Балкану, био је обичан сељак у млађим годинама.

Сава П. Вулетић још као ђак чинио је покушао из књижевности. Као наставник писао је педагошке ствари. Доцније је с Мирком Мијушковићем уређивао књижевни лист на Цетињу. Више година био је сарадник „Дела“, „Босанске Виле“ и „Бранк вог кола“. Штампало је две књиге приповедака; „Просте Душе“ и „Наши Људи“ 1910. године. Кад га је критика најбоље похвалила ућутао је. Највише је радио на „Народу“ пок. Ристе Радуловића нарочито као његов дописник са ратишта 1912 и 1913. године. Чланке је ређе потписивао, већ их је публикувао под псеудонимом „Xaverius“.

Вулетић је правник самоук. Па ипак и на том пољу, он је оставио многе правнике са правничким дипломама далеко иза својих леђа. Правну теорију одлично познаје а у пракси нема такмаца. Читаоцима ће изгледати чудновато одкуда неправник може бити добар правник. То није ни мало за чуђење, већ више за дивљење. Вулетић није ни у овом случају први и једини пример. Зар није Стојан Протић као неправник тукао на чисто правном терену професора Полића, једнога од највећих наших правних капацитета.

Још као ђак Вулетић је узео видна учешћа у борби за триумф Радикалне Странке и радикализма у Србији. Као радикал је и протеран из Србије. По повратку у Црну Гору, он је и тамо покушао да шири велика начела Адама Богосављевића и Пере Тодоровића. Слободоуман до дрскости, он је у својој Отаџбини шиканиран. Као народном посланику вршен му је претрес у стану. Због слободоумних идеја осуђиван је на затвор. Његове гигантске кораке у државној служби и долазак у парламенат, његови противници доводили су испочетка у везу са његовом женидбом. Наиме он се је био оженио с ћерком Миша Поповића, ађутанта краљева, који је имао велики утицај у двору и противници су сматрали, да Вулетић није способан, већ да се протекцијом гура напред. Но он их је својим радом у Скупштини разуверио и показао им јасно, да нема ни у владиној већини ни у опозицији јачега човека од њега. Они онда прибегоше другоме трику: да је он намештена опозиција од стране круне. Али кад полиција

изврши препад над њим, па чак и над његовом фамилијом, онда непријатељи устукнуше и видеше да је Вулетић човек од начела.

Прогањан у Србији од стране Обреновића, прогањан у Црној Гори од стране ондашњих властодржаца, Вулетић је дочекао да буде прогањан и после уједињења од стране новог доба и његових представника. Уличка руља, која је палила и жарила по Црној Гори 1918. г., ухапсила је Вулетића. У затвору га посетио француски маршал Франше Депере, који је био добро информисан о његовој прошлости. *Одкуда Ви у затвору, господине министре?* с чуђењем на лицу обратио му се је славни командант Источне Војске. *Екселенцо* — одговорио је Вулетић — *уједињење Црне Горе са Србијом јесте једна деликатна операција коју су извршили бербери место хирурга и ја се по жељи и захтеву тих бербера налазим овде.* Француски маршал слегао је раменима и изашао као утучен из Вулетићеве ћелије.

Шиканирање вршено над њим после уједињења и неваљали систем спровођен у Црној Гори од 1918—1922. г. учинили су да он мартовских избора направи пакт с федералистима и да се на њиховој листи кандидује. Но ипак Вулетић је целога века био радикал, радикал је и данас и то много већи у души од многих првака те странке. Истина он званично још не припада Радикалној Странци у Црној Гори али није далеко дан када ће се ставити на њено чело у својој ужој Отаџбини.

Иако 28. марта прошле године Вулетић није изабран за посланика он је ипак човек од будућности. Воскрснуће опет онај стари борац из црногорске Скупштине и доћи у београдски парламенат, да покаже „културним“ Југословенима како и горштак испод Ловћена зна успешно укрштати свој духовни мач са свима тим лажним величинама са племићским и докторским титулама.

(Београдска „Трибуна“ од 10. јануара 1924. г.)

Д-Р СЕКУЛА ДРЉЕВИЋ

Свршио је гимназију у Војводини а права у Загребу, где је положио докторат. И у гимназији и на универзитету био је увек одличан ђак. Дошав у Црну Гору, по свршетку школе, као младих од непуних двадесет и пет година у добу реакције, ускочио је у политику и у ту реакцију, те врло брзо постигао врхунац чиновничке каријере. Одмах иза ђачке клупе дошао је за начелника министарства правде, а неколико месеци после тога, у априлу 1909. г., постао је министар правде. Овако нагло његово аванзовање тумачило се онда тиме, што му старији брат, Јанко Дрљевић (познат под именом „Црногорски Акурти“ због тога, што је био државни тужилац у Бомбашкој Афери), беше онда народни посланик и виђен члан Правашке Странке. Како се тврди, много

је Секули помогло у томе и пријатељство са Милошем Живковићем, тадањим секретаром краља Николе.

Чим је Дрљевић постао министар удешено је те се је упражнило једно посланичко место и он је изабран за посланика, иако немађаше тридесет година. Кад је његов избор због тога нападнут од опозиције искрсла је крштеница, наравно фалсификована, којом се тврдило, да има тридесет година. У фебруару 1910. г. дао је оставку на министарски положај са својим другом Јованом Пламенцом, да обојица опет 1912 г. постану министри у кабинету који је водио Балкански Рат и који је на свршетку рата демисионирао на питању Скадра.

У међувремену када није био министар био је председник обласног суда и адвокат у Подгорици. Као председник суда био је ревностан. У Скупштини и као посланик и као министар показивао је говорнички дар и окретност у полемици, која је не ретко прелазила у цинизам само да би се противник победио, односно вербализмом представио побеђеним. Ма какав предмет био третиран у Скупштини, Дрљевић је био способан о њему говорити без обзира да ли је раније о тој теми другчије говорио. Довитљив и окретан, маси се у говору представљао као да је свакад у праву али људима, који су изближе знали ценити оно о чему се говори, није било тешко доћи до убеђења, да је Дрљевић пуки вербалиста. Можда је тим потцењиван због антипатије, која се јако осећала према њему у Црној Гори због његовог реакционарства.

Дрљевић је у политици био безобзиран према својим политичким противницима. Кад је била реч о њима било у Скупштини било у његовом министарском кабинету, правичност и законитост нису ту имали приступа, а своје људе, да су били најпрљавији, штитио је и фаворизирао. Кад није био на власти није водио рачуна, да ли ће какав његов рад бити штетан по народ и државу и роварио је безобзирно баш противу народних и државних интереса. Он и његови политички пријатељи, кад им је узета власт у априлу 1913. г., гледали су свим силама да нашкоде тадањем режиму, не водећи рачуна да ли ће тиме шкодити земљи и народу. Где год су могли нису штедили ни ауторитет краља Николе, којег су као министри раније слепо слушали.

Политички морал и карактер д-ра Дрљевића раван је нули. Верни слуга господарев у 1909., 1910. и 1913. г., он пред слом Црне Горе јавно у Скупштини изјављује, да „Краљ Никола заведе Црну Гору за Голеш Планину“. Тај исти Секула, који је прво био скутоноша краља Николе па после бацио анатему на њега као издајника, после уједињења написао је под својим потписом у једном загребачком хрватском листу, да је последњи владар Црне Горе био „највећи српски владалац од Косова до данас.“ Тај исти Секула, који је ширио дефетизам у црногорској

војсци за време Европског Рата и који је декламовао у Народној Скупштини на Цетињу о реалној унији између Србије и Црне Горе, после уједињења тражи самосталну Црну Гору или у најмању руку њену аутономију.

Кад стојимо пред оваквим чињеницама морамо се упитати: кад је д-р Дрљевић био у праву? Свакад. У праву је и онај Секула из 1910. и онај из 1915. као што је у праву и овај из после 1918. године. У праву је био и онда, када је верно служио свога краља, и онда, када је тога краља назвао издајником; у праву је био после уједињења, када је величао краља Николу и када је као начелник министарства правде намигивао на Пашића као што је и сад у праву, када намигује на Радића. Њему је у крви да је сваштар и као такав, он је себе потпуно сахранио политички. Мартовских избора кандидовао се је на федералистичкој листи Михаила Ивановића и тотално пропао. Сада је напустио политику и живи као адвокат у Београду.

(Београдска „Трибуна“ од 2. јануара 1924. г.)

СПАСОЈЕ ПИЛЕТИЋ

Свршио је гимназију у Дубровнику као питомац краља Николе. После тога је учио права у Загребу. Несвршив универзитет дошао је у Црну Гору и одмах ступио у државну службу. Пре уставног доба беше дошао до положаја секретара министарства. У прву Народну Скупштину ушао је као посланик свога родног краја Пипера. Та је Скупштина примила октроисани Устав. Прва уставна влада Лазара Мијушковића поставила га је указом за председника општине подгоричке (по ондашњем закону о општинама). При поновним изборима (за Законодавну Скупштину опет је био изабран. У Скупштини, иако није био какав сјајан говорник, ипак је играо видну улогу. Приликом формирања *Народног Клуба* и он му је припао, ма да се доцније није слагао са надзорима појединих чланова тога клуба. Он је отворено устао против неких реакционара, који су се увукли у тај клуб као што су, на пример били: Војвода Гавро Вуковић, Војвода Ђуро Церовић, Војвода Лазар Сочица, Бајо Гардашевић и други. Када је наступила позната реакција, Пилетић је отпуштен из службе, а доцније суђен и осуђен по Бомбашкој Афери. У затвору није дуго остао, јер га је краљ Никола помиловао.

Приликом промене режима 1913. г., Пилетић је реактивиран и постављен за председника цетињске општине. Годину дана доцније његов лични пријатељ, Саво П. Вулетић, министар унутрашњих дела, поставио га је за начелника свога министарства. На овом положају затекао га је слом Црне Горе.

За време окупације Пилетић није био интерниран и то је била једна пука случајност, јер се непријатељу није ничим нарочито препоручио. По одласку Аустријанаца изабран је од подго-

ричке Скупштине у Извршни Одбор. У том фамозном Одбору он је једини био који је познавао администрацију. Но то његово познавање администрације, мекост срца и хамлетска доброта душе остадоше онда ван практичне употребе, јер су га зли дуси бацили били у позадину. Није одобравао рад Извршног Одбора али није имао могућности да том кобном раду противстане. Као члан тога Одбора дошао је у Привремено Народно Представништво и као такав ушао у владу као министар народног здравља. Приликом избора за Конституанту кандидовао се је као носилац листе „неопредељених“ и добио мандат по остатку. Прошљих избора се није кандидовао. Сада живи као министар на расположењу у Београду. Његово име у Црној Гори није без значаја и он ће и у будуће играти видну политичку улогу

ТОДОР БОЖОВИЋ

Свршио је гимназију и филозофски факултет у Београду. Још за време школовања, а и доцније, Божовић је био један од главних покретача противу режима у Црној Гори. Његов потпис видимо на једној брошури у којој се нападао црногорски двор. Како је ту брошуру било потписало више црногорских омладинаца у Београду то су сви били оптужени обласном суду на Цетињу. На судски позив дошли су сви из Србије и суђење је обављено на Цетињу али су били ослобођени по наредби из двора. После изречене пресуде Тодор Божовић и другови отишли су пред двор и клицали ономе истоме владару кога су онако гадно у брошури нападали. Суверен Црне Горе, Никола I., дао је Божовићу и компанији хиљаду круна напојнице.

Да би оправдали овај свој поступак Божовић и дружина 1907. г. носе бомбе у Црну Гору. Они их из Боке шаљу преко типографа Рајковића на Цетиње и враћају се у Србију. Божовић је по Бомбашкој Афери био суђен и осуђен *in contumaciam*.

У току прошљих ратова Тодор Божовић и другови шире дефетизам у црногорској војсци. За време Уједињења Божовић је један од главних иницијатора попаљених домова у Црној Гори. У Привремено Народно Представништво ушао је као народни посланик а мартовских избора поново је изабран на демократској листи у Црној Гори. Сада припада Демократској Странци, коју предводи Љуба Давидовић.

Божовић је прилично окретан политичар али политичар без скрупула. Место да корисно послужи својој ужој Отаџбини, он јој је нанео много бола и много зала. Свакако по ономе што је радио и урадио за Црну Гору, Тодор Божовић је завршио своју политичку каријеру за свагда. Он већ политички умире и његови политички дани већ су одбројани.

ТОМО ОРАОВАЦ

Свршио је богословију на Цеињу и одмах по свршетку ове добио учитељско место.

Осамдесетих година прошлога века јавља се један покрет ителегентнијих Црногораца, који су се обележавали као либерали. У том покрету био је и Ораовац. Но када се стаде тај покрет сузбијати одозго, Ораовац са неколико својих другова напусти Црну Гору и пређе у Србију где је реакција била још већа. Примљен у Београду врло хладно и с неповерењем, он пође у Панчево и издаје књигу *Жалопојка Ловћену Планини*. Предмет те књиге односно тога његовог спева била је ондашња женидба Петра Карађорђевића с црногорском принцезом Зорком, које је венчао руски цар преко свога изасланика. Спев почиње.

Враг се жени а ђаво удаје
Кумује им несита аждаја.

Противници Тома Ораовца служили су се овом књигом као једном јаком аргументацијом у борби противу њега. Шта више ту недавно оптуживао га је због тога и један демократски лајбжурнал, који излази на Цетињу. Али све те и раније и садање оптужбе су без основа, диктоване само голом мржњом. Побеглао из Црне Горе, хладно примљен или протеран из Србије, Ораовац се је одједном нашао на улици без икаквих средстава за живот. Заклети противник династије Петровића, он мрзи и њене пријатеље и оне који се с њоме пријатеље. Као такав, а да би нашао уточишта у Србији, он штампа овај спев и помоћу њега отвара му се србијанска граница и добија ухлебија у Србији.

Сем овога спева Ораовац је писао и штампао још понешто у стиху и прози али све то скупа није имало никакве литерарне вредности. У животу је био доста агилан и борбен. Сада је већ у старим годинама те је његова политичка улога завршена. Своје политичке дане он одбројава сада у Народној Скупштини као посланик изабран прошлих избора на радикалној листи у Црној Гори.

(Београдска „Трибуна“ од 17. јануара 1924. г.)

Ову књигу препродаваће за Црну Гору, Боку Которску и Санџак Перо Вукотић, књиџар у Подгорици. Главни препродавци за остале покрајине биће београдске књиџаре: Геџе Кона, „Времена“ и Џвијановића.
